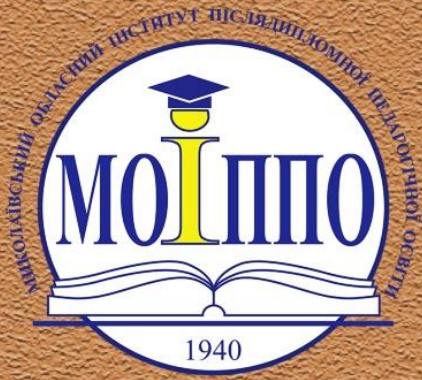

Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

Лабораторія методики
суспільствознавчих дисциплін

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ПРАВознавства У 2016/17 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

*Методичний
лист*

Миколаїв
2016

**Особливості
викладання правознавства
у 2016/17 навчальному році**

Методичний лист

Укладач: **І. Г. Мирнінко**, методист лабораторії методики суспільствознавчих дисциплін Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Відповідальний за випуск: **І. М. Бєлова**, заступник директора з науково-педагогічної роботи Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Рекомендовано до друку рішенням ученої ради Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, протокол від 22.06.2016 № 5.

Особливості викладання правознавства у 2016/17 навчальному році : методичний лист / укл. І. Г. Мирнінко. – Миколаїв : ОППО, 2016. – 72 с.

© Лабораторія методики суспільствознавчих дисциплін

© Лабораторія редагування та видавничої діяльності Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
2016

Гідність держави зрештою залежить від гідності особистостей, які її створюють.

Дж. Мілль (британський філософ, політичний економіст)

Успішна участь особистості у життєдіяльності сучасного суспільства вимагає її правової компетентності, а це, у свою чергу, обумовлює необхідність удосконалення системи навчання правознавства в загальноосвітній школі.

На цих завданнях акцентовано увагу в *стратегічних нормативних документах з освіти*, зокрема в Державних стандартах базової і повної загальної середньої освіти (2004, 2011 рр.), у проекті Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр., де оновлено цілі і зміст освіти на основі компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів, ураховано світовий досвід та принципи сталого розвитку; наголошується на необхідності посилення не лише мовної, інформаційної, екологічної, економічної, але і *правової підготовки* учнів, професійної орієнтації та допрофільної підготовки, забезпечення профільного навчання, індивідуальної освітньої траєкторії розвитку учнів відповідно до їх особистісних потреб, інтересів і здібностей тощо.

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015) визначено його основну мету – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей: повазі до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України); участі у громадсько-політичному житті країни; повазі до прав людини; верховенства права; рівності всіх перед законом; готовності захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Маємо визначити, що сучасна структура шкільного правознавства обґрунтована логікою побудови змісту сучасної юридичної науки, в основу якої закладено *ступеневий і концентричний принципи*.

Як відомо, ступеневий принцип реалізується через навчання учнів в основній та старшій школі навчальній дисципліні «Правознавство» (у 9–10 класах), а також через окремі теми

інших предметів («Я і Україна», «Історія України», «Всесвітня історія», «Етика», «Людина і світ», варіативні курси тощо).

Звертаємо увагу, що сьогодні світова педагогічна думка у сфері виховання підростаючого покоління визначає як один з головних чинників навчання дітей *культури і миру*, що базується на *навчанні правам людини* і що сприяє формуванню у школярів почуття самоповаги, поваги до оточуючих людей, народів іншої національності, раси, віри, культури. Саме тому *навчання правам людини стає пріоритетним не тільки під час викладання суспільствознавчих курсів, а має проходити червоною лінією через усі предмети*, що викладаються у школі, та через виховну роботу. Відповідно до інструктивно-методичного листа Міністерства освіти і науки України (2016) оновлені програми з правознавства (2015, 2016) *поширено освітнім компонентом навчання прав людини з урахуванням рекомендацій ОБСЄ щодо впровадження людиноцентричного підходу*.

Наголошуємо, що основною метою навчання правам людини, правам дитини (за рекомендаціями ЮНЕСКО) має стати формування людської гідності, свободи особистості; формування міжособистісних відносин у дусі толерантності (терпимості), ненасилля, поваги, солідарності, миролюбності; передача знань про взаємозв'язок прав людини та громадянина; виховання розуміння нерозривного зв'язку прав людини та збереження миру на Землі.

Із поставленої мети випливають конкретні завдання, що постають перед освітою:

- формувати у школярів здатність цінити свободу та бути відповідальними перед суспільством;
- визнавати і сприймати різницю культур;
- поважати культурну спадщину та самобутність своєї країни;
- розвивати співробітництво, погодженість між індивідуальними й колективними цінностями, формувати вміння ненасильницького врегулювання конфліктів;
- виховувати особисту та громадянську відповідальність, солідарність і справедливість на національному й міжнародному рівнях;
- формувати переконання переваги гуманістичних відносин між різними соціальними та віковими групами людей;

– формувати вміння захищати оточуючу природу.

Зазначені цілі і завдання мають вирішуватися у першу чергу учителями-суспільствознавцями, оскільки *специфіка змісту відповідної сфери знань дає можливість включити їх у ряд інших суспільствознавчих предметів*. Саме тому при вивченні історії України, всесвітньої історії важливо організувати систематичне, цілеспрямоване засвоєння школярами історії основних ідей і принципів, зафіксованих у Загальній декларації прав людини, Декларації прав дитини, Конвенції про права дитини, інших міжнародних актах. У процесі вивчення історії, навчального курсу «Людина і світ» учні мають отримувати знання про духовний розвиток людства, людини, про різницю понять «рівність» і «рівноправ'я». Матеріали відповідних уроків дають можливість регулярно обговорювати питання про статус особи в рамках різних цивілізацій, про проблеми свободи та відповідальності, громадянськості, громадянської свідомості, діалогу культур, толерантності (терпимості), що особливо актуально в сучасних реаліях України.

Інший принцип, що закладено у структуру шкільної правової освіти, є принципом концентру. Проте, вимушені констатувати, що під час відвідування уроків у навчальних закладах і моделювання занять на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників, значна кількість учителів, які викладають курси з правознавства слабо усвідомлює потребу у *наступності* між правознавчими курсами. Уроки, що розробляються вчителями за тотожними темами у 9 і 10 класах, проводяться як автономні, не пов'язані один з одним, застосовуються одноманітні методи та прийоми, слабо представлена практична складова, недостатньо уваги приділяється самотійним видам роботи учнів. Отже, звертаємо увагу на те, що зазначений принцип *реалізується шляхом концентрації навчального матеріалу навколо «змістових центрів»*, якими є права людини, організація життєдіяльності в умовах правової держави та громадянського суспільства тощо, й означає багаторазовий розгляд тих самих питань із розширенням змісту, підвищенням рівня складності матеріалу, підсиленням самотійності учнів та урізноманітненням методів навчання. Для прикладу пропонуємо ознайомитися із розробками, що представлені в додатку 1.

Відповідно до інструктивно-методичного листа Міністерства освіти і науки України (2016) навчально-методичне забезпечення навчання учнів правознавства у 2016/17 н.р. суттєвих змін не зазнало. Чинними залишаються такі програми: для 9-го класу – «Правознавство. Практичний курс» (35 годин) зі змінами, внесеними у 2015 році; для 10 класу – «Правознавство» (рівень стандарту) (35 годин); для 10–11 профільних класів – «Правознавство» (профільний рівень) (105 годин) зі змінами, внесеними в 2016 році.

Нагадуємо, що у попередньому навчальному році у 9-му класі курс «Правознавство. Практичний курс» було розвантажено за рахунок переструктурування змісту. Зазнали змін розділи 1 («Що таке правовідносини»); 3 («Що регулює цивільне право»); 5 («Право на підприємницьку діяльність»); 6 («Які відносини регулює адміністративне право»). Відповідно до змісту розвантаженої програми було відредаговано й вимоги до навчальних досягнень учнів. В окремих темах зменшено їх обсяг, особливо щодо моделювання учнями правових процесів/процедур чи формулювання особистісно ціннісного ставлення. Також були запропоновані уроки узагальнення у формі практичних занять.

Звертаємо увагу, що у 2015/16 н.р. розвантажено навчальні програми для 10-х класів. Так, у навчальній програмі академічного рівня/стандарту сталися такі зміни:

Навчальна програма 2010 р.		Навчальна програма на 2016/17 н.р.	
Вступ	0,5	Вступ до предмета «Правознавство»	0,5
Частина перша: ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ			
Тема 1. Історичний аспект виникнення держави та права	1,5	Тема 1. Загальна характеристика держави та державної влади	1,5
Тема 2. Загальна характеристика держави та державної влади	1	Тема 2. Державний лад	1
Тема 3. Державний лад	2	Тема 3. Особа, суспільство, держава	2
Тема 4. Особа, суспільство, держава	2	Практичне заняття: Характеристика державного ладу	1
Повторювально-узагальнюючий урок	1		

Частина друга: ОСНОВИ ТЕОРІЇ ПРАВА ТА ПРАВОВІДНОСИН		Частина друга: ОСНОВИ ТЕОРІЇ ПРАВА	
Тема 1. Поняття і загальна характеристика права	1	Тема 1. Поняття і загальна характеристика права	1
Тема 2. Поняття і структура правової системи	1	Тема 2. Поняття і структура системи права	1
Тема 3. Правовідносини	2	Тема 3. Правовідносини	1
Тема 4. Правопорядок і правопорушення	2	Тема 4. Правопорушення	1
Тема 5. Юридична відповідальність	1	Тема 5. Юридична відповідальність	1
<i>Повторювально-узагальнюючий урок</i>	1	<i>Практичне заняття: Розв'язання правових ситуацій із тем другої частини курсу</i>	1
		<i>Урок повторення й узагальнення</i>	1
Частина третя: ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ			
Тема 1. Конституційне право	1	Тема 1. Конституційне право	1
Тема 2. Основні права, свободи і обов'язки громадян України	1	Тема 2. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина	1
Тема 3. Особливості організації державної влади і місцевого самоврядування в Україні	3	<i>Практичне заняття: Європейський суд з прав людини</i>	1
Тема 4. Фінансове право	1	Тема 3. Особливості організації державної влади і місцевого самоврядування в Україні	3
Тема 5. Адміністративне право	1	<i>Практичне заняття: Вибори до органів місцевого самоврядування</i>	1
Тема 6. Екологічне право	1	Тема 4. Адміністративне право	1
Тема 7. Кримінальне право	2	Тема 5. Кримінальне право	2
<i>Повторювально-узагальнюючий урок</i>	1	<i>Практичне заняття: Розв'язання правових ситуацій з адміністративного та кримінального права</i>	1
		<i>Урок повторення й узагальнення</i>	1
Частина четверта. ОСНОВИ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ			
Тема 1. Цивільне право	3	Тема 1. Цивільне право	3
Тема 2. Сімейне право. Житлове право	1	<i>Практичне заняття: Особливості права власності неповнолітніх</i>	1

Тема 3. Земельне право	1	Тема 2. Сімейне право	1
Тема 4. Трудове право	2	Тема 3. Загальна характеристика житлового й земельного права	1
<i>Повторювально-узагальнюючий урок</i>	1	Тема 4. Трудове право	2
		<i>Практичне заняття: Розв'язання правових ситуацій із цивільного, сімейного та трудового права</i>	1
		<i>Урок повторення й узагальнення</i>	1

Отже, за розвантаженою програмою відбулося зменшення питань теоретичного змісту та введення практичних занять (3-х уроків – юридичних практикумів та 4-х занять із визначеною темою). Як зазначено в інструктивно-методичному листі МОН України, такі заняття мають бути «уроками застосування правових знань, предметних умінь і навичок, де учні індивідуально й взаємодіючи між собою (у малих групах) під керівництвом учителя розв'язують юридичні задачі, відтворюють юридичні процедури, опрацьовують джерела права, ґрунтовно характеризують правові явища й процеси тощо. Практичні заняття можуть використовуватися вчителем і для тематичного оцінювання учнів».

Щодо навчальної програми предмета «Правознавство» профільного рівня, то вона суттєво розвантажена за рахунок вилучення надмірно деталізованих питань практично в усіх розділах і темах програми та редагування вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. У багатьох темах зменшено обсяг змісту, особливо щодо опису й характеристики тих чи інших правових явищ, моделювання учнями правових процесів/процедур тощо.

Важливу роль у правовій підготовці учнів в основній і старшій школі виконують *варіативні курси правознавчого й громадянознавчого змісту*. У 2016 році з'явився новий курс за вибором «Кроки до порозуміння» (схвалено до використання у загальноосвітніх навчальних закладах комісією з філософсько-світоглядних дисциплін Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (протокол № 1 від 20 січня 2016 року)).

Пропонований курс має на меті створення умов для формування в учнів ціннісних орієнтацій, умінь, навичок і моделей поведінки, орієнтованих на подолання наслідків соціального конфлікту і роз'єднаності українського суспільства, готовності громадян співпрацювати на користь держави Україна. Завданнями курсу є:

- розвинути в учнів *позитивне ставлення і мотивацію* до застосування моделей поведінки, орієнтованих на толерантність, моральні цінності українського суспільства і демократії, *готовність* до ефективного спілкування у повсякденному житті;
- формувати в учнів *досвід* толерантних взаємин з однолітками, батьками, вчителями, знайомими і незнайомими людьми, свідомого вибору відповідних моделей поведінки, продуктивної співпраці у групі та колективі;
- розвинути в учнів *уміння* застосовувати моделі неконфліктної поведінки, визначати власну позицію, оцінювати власну поведінку та поведінку інших із позиції вимог міжкультурного спілкування, поваги до різноманітності у думках і поглядах, опанувати *навички*, що сприяють згуртованості родини і громади з огляду на існування різних точок зору;
- формувати в учнів *уміння* виявляти інформаційні та комунікативні маніпуляції, відбирати і використовувати достовірну інформацію з різних джерел, насамперед із ЗМІ, мати критичне мислення щодо соціального конфлікту в Україні, а також представляти обґрунтовані та структуровані погляди під час дискусії і розгляду контроверсійних, суперечливих тем.

Курс може викладатись як елективний чи факультативний у 10–11 класах загальноосвітньої школи. Рекомендований обсяг годин – 17 (1 година на тиждень протягом одного семестру, додаток 2).

У 2016 році понад 50 учителів загальноосвітніх закладів Миколаївщини пройшли навчання на 2-денних тренінгах і вже у 2016/17 н.р. зможуть здійснювати навчання старшокласників.

Розвиток правової компетентності учасників навчального процесу має відбуватися з *урахуванням змін і доповнень до законодавства*. Традиційно учителі-правознавці мають бути зорієнтовані у змінах тих нормативних актів, вивчення яких

охоплюється діючими навчальними програмами. Особливу увагу слід приділити наступним нормативним документам:

Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII «Про добровільне об'єднання територіальних громад»;

Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;

Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану»;

Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII «Про національну поліцію»;

Закон України від 02.07.2015 № 577-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції»;

Закон України від 14.07.2015 № 595-VIII «Про місцеві вибори»;

Закон України від 26.11.2015 № 838-VIII «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання»;

Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII «Про державну службу»;

Закон України від 24.12.2015 № 920-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про Національну гвардію України» щодо удосконалення правових засад діяльності Національної гвардії України»;

Закон України від 28.01.2016 № 957-VIII «Про внесення змін до статті 9 Закону України «Про громадянство України» щодо встановлення спрощеного порядку прийняття до громадянства України іноземців та осіб без громадянства, які проходять військову службу у Збройних Силах України»;

Закон України від 16.02.2016 № 1006-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України» щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку партії у багатомандатному окрузі»;

Закон України від 18.02.2016 № 1020-VIII, № 1355-VIII від 12.05.2016 «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо забезпечення прозорості в організації діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури з метою виконання рекомендацій Міжнародного валютного фонду»;

Закон України від 18.02.2016 № 1008-VIII «Про внесення зміни до статті 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо призову громадян України на строкову військову службу»;

Закон України від 12.05.2016 № 1355-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Генеральної прокуратури України»;

Закон України від 17.03.2016 № 1038-VIII «Про внесення змін до статті 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо забезпечення права на здобуття освіти»;

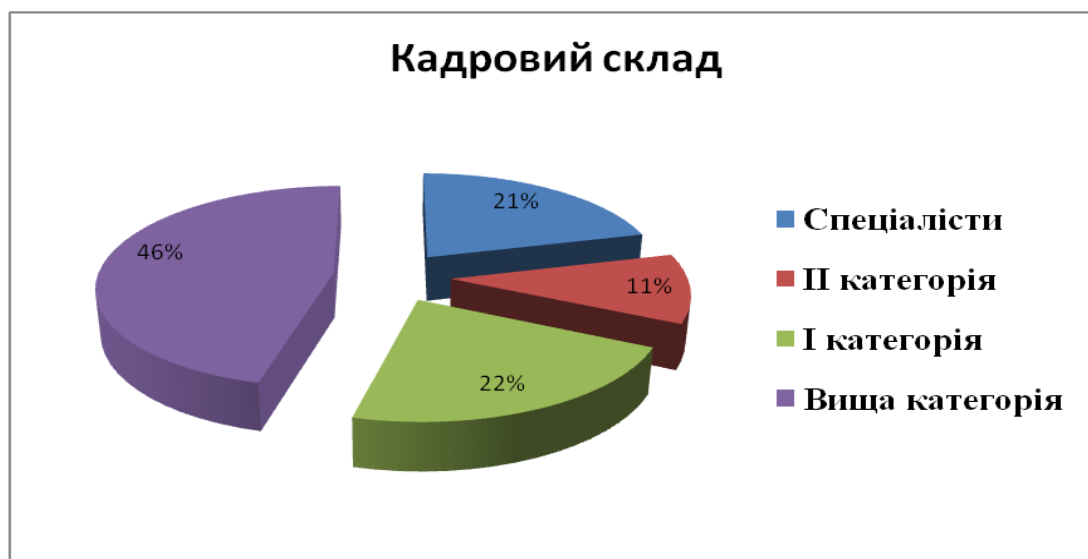
Закон України від 17.05.2016 № 1370-VIII «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо обов'язку осіб, позбавлених батьківських прав, утримувати дитину»;

Закон України від 17.05.2016 № 1367-VIII «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо випробування при прийнятті на роботу» тощо.

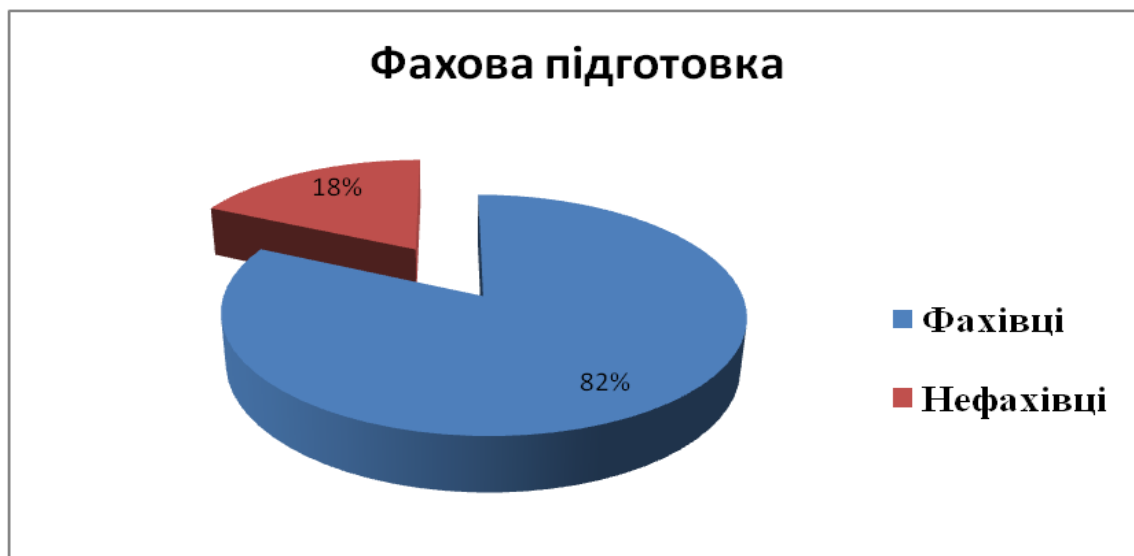
Окремо зауважимо, що зміни були внесені до статей Кодексу про адміністративні правопорушення, Цивільного, Земельного, Податкового й інших кодексів України.

Щодо навчання за *інваріантним курсом «Людина і світ»*, то маємо зазначити, що в старшій школі чинними залишаються програми «Людина і світ. 11 клас», «Філософія. 10–11 класи», (К. : Поліграфкнига, 2010).

Аналіз *якісного складу учителів-суспільствознавців* не викликає нарікань: понад 46 % складають учителі – спеціалісти «вищої категорії», 22 % – спеціалісти I категорії, 11 % – спеціалісти II категорії, близько 21 % – спеціалісти.

Актуальною залишається проблема щодо фахового забезпечення.

Практично кожен 5-й педагог – не є фахівцем (18 %). Подібна ситуація викликана тим, що на вивчення предмета виділяється по 1 годині, і адміністрація загальноосвітніх навчальних закладів довантажує ним вчителів з інших дисциплін (філологів, математиків, фізиків, учителів фізичного виховання, бібліотекарів тощо). У свою чергу, відповідні спеціалісти проходять курси підвищення кваліфікації за основним фахом, а потім навчаються заочно за «довантаженим предметом». Ураховуючи специфіку даної дисципліни, де оновлення змісту відбувається постійно, систематично (у зв'язку з динамічними змінами в законодавстві), така практика *є неприйнятною*.

Проблемним слід визнати і рівень інформаційно-комунікаційної компетентності педагогів, що досить часто поступається учнівському, в умовах же наявності невеликого обсягу якісних правових ресурсів загального доступу, динамічністю законодавства і, як наслідок, втратою актуальності матеріалів підручників, без відповідних навичок уже неможливо вирішувати завдання шкільної правової освіти.

У 2012–2016 рр. кафедрою суспільствознавчої освіти і лабораторією методики суспільствознавчих дисциплін МОІППО у рамках регіонального експерименту «Вплив предметно-методичних компетентностей учителя на формування учнівських компетенцій у галузі «Суспільствознавство» в умовах реформування освіти» були здійснені моніторингові

дослідження, основною метою яких було визначення ефективності моделі впливу предметно-методичних компетентностей учителів на формування учнівських компетенцій на уроках правознавства. За його результатами виявлено низку проблем щодо формування та розвитку правової компетентності як учнів, так і вчителів, серед них:

- усвідомлення переважною більшістю респондентів важливої ролі роботи з нормативними актами та необхідності розв’язання правових задач, але одночасно демонстрація недостатнього рівня умінь і навичок, що мають бути сформовані в результаті такої діяльності, відсутність системності та послідовності у використанні відповідних методів на уроках;
- достатньо часте ігнорування нормативних актів учнями як джерел правової інформації, а також визнання частиною учнів такими джерелами – Facebook і Twitter;
- поширене уявлення серед школярів про пораду однолітків, батьків або інших осіб як про підґрунтя для формування власної правової позиції; типова проблема «відірваності теорії від практики», коли окремі форми правової поведінки та правової свідомості учнів не опосередковуються знаннями з теорії права та законодавства, а головне – їх розумінням, отже компетенція «орієнтація у формах реалізації норм права/законодавства (виконання, додержання, використання, застосування)» в учнів формується частіше спонтанно;
- недостатнє використання в ході навчання правознавства потенціалу правових конструкцій; висока оцінка учнями справжніх правових цінностей («права людини» і «справедливість») супроводжується вибором «антицінностей»;
- труднощі із визначенням та використанням учителями ефективних засобів формування юридичних понять і, як наслідок, недостатній рівень компетенції «знання і вживання юридичних термінів і понять»;
- недостатня увага до розвитку компетенції «аналіз і складання юридичних документів».

На подолання цих проблем має бути спрямована система засобів (заходів) у рамках формальної та неформальної освіти, зокрема, удосконалення системи післядипломної педагогічної освіти кадрів.

Основною метою курсів підвищення кваліфікації учителів історії та суспільствознавства залишається створення умов для удосконалення професійної майстерності педагогів на основі сучасних підходів до змісту, форм і методів навчання праву, упровадження інноваційних технологій у навчальний процес, готовності до їх реалізації.

Відповідно, у 2015/16 н. р. на базі МОІППО модернізовано зміст навчальних програм і планів курсів підвищення кваліфікації вчителів історії та правознавства. Регулярно оновлюється тематика навчальних курсів та відбувається розробка нових спецкурсів з урахуванням положень нових Державних стандартів та новин законодавства («Галузеве право України»; «Ювенальне право України в контексті освітніх відносин», «Система державної влади та місцевого самоврядування в Україні», «Проблеми міжгалузевого законодавства України», «Новели галузевого законодавства України», «Правове забезпечення змісту освіти за Державними стандартами» та ін.).

Важливою рисою курсів залишається їх практична спрямованість. Суттєву вагу у практичному блоці набуває моделювання уроків, що сприяє підвищенню професіоналізму педагогів, формуванню їх готовності до конструювання моделей педагогічного процесу, а також управління цими моделями. Цікаві розробки в цьому році запропоновані вчителями: Воробйовою Н. А. (Миколаївська ЗОШ І–ІІІ ступенів № 34 Миколаївської міської ради), Порожньою Л. М. (Миколаївська ЗОШ І–ІІІ ступенів № 20 Миколаївської міської ради); Гарбузом О. І. (Софіївська ЗОШ І–ІІІ ступенів Первомайської районної ради); Гінкулом В. С. (Мішково-Погорілівська загальноосвітня санаторна школа-інтернат І–ІІІ ступенів Миколаївської обласної ради); Кригіною Л. В. (Миколаївська ЗОШ І–ІІІ ступенів № 53 Миколаївської міської ради), Леховичем П. О. (Чаусівський НВК № 1 « ДНЗ – ЗНЗ І–ІІІ ступенів» Первомайської районної ради).

Пріоритетним напрямом діяльності лабораторії методики суспільствознавчих дисциплін та кафедри суспільствознавчої освіти МОІППО спільно з районними методичними

об'єднаннями є здійснення науково-методичного та інформаційного супроводу в міжкурсовий період. Із метою підвищення результативності й якості роботи педагогів проводяться проблемні обласні науково-практичні семінари, методичні активи керівників районних (міських) методичних об'єднань, засідання обласної творчої групи вчителів, що викладають правознавство.

Цьогоріч організовано та проведено обласний семінар-практикум «Сучасне кримінальне право: підходи, зміст, методика навчання на уроках правознавства» (23.03.2016). Під час заходу Сторчак Н. А., к.юр.н., доцент, завідувач кафедри суспільствознавчої освіти, та його учасники опрацювали ряд актуальних теоретичних питань: історичні та сучасні наукові основи кримінального права; новації змісту кримінального законодавства України; системно-структурні зв'язки кримінально-правових знань тощо. У практичній частині учителі визначилися з гносеологічним, праксеологічним та аксіологічним компонентами кримінально-правової компетентності учнів за змістом шкільних програм із правознавства (Мирнінко І. Г., методист лабораторії методики суспільствознавчих дисциплін МОІППО); із найбільш ефективними методами та технологіями навчання кримінальному праву в основній і старшій школі; також взяли участь у майстер-класі «Робота з текстом Кримінального кодексу України» (Порожня Л. М., учитель-методист Миколаївської ЗОШ І–ІІІ № 20 ступенів Миколаївської міської ради). Важливою складовою семінару став практикум «Методика розв'язання задач та інших практичних завдань із кримінального права» (Сторчак Н. А., Мирнінко І. Г.), де вчителі вчилися використовувати юридичні підходи для розв'язування задач із кримінального права, мали можливість удосконалювали навички їх розв'язання за відповідними алгоритмами.

Наступним завданням провідних учителів-правознавців, які взяли участь у заході, мало бути обговорення та опрацювання отриманих рекомендацій, навчально-методичних матеріалів на засіданнях методичних об'єднань у своїх районах. Проте, анкетування керівників методичних об'єднань на обласному методичному активі («Роль методичних об'єднань у підвищенні науково-теоретичного рівня та професійної компетентності

вчителів-суспільствознавців у відповідності до сучасних суспільних потреб і викликів», 03.06.2016, с. Богданівка Доманівського району), показало, що подальше навчання в районах не відбулось. Отже, проблеми, пов'язані із системністю методичної роботи стосовно навчання правознавства та інших суспільних дисциплін залишається актуальною.

Ще одним важливим напрямком діяльності лабораторії методики суспільствознавчих дисциплін, методичних об'єднань, учителів історії та правознавства залишається *робота із школярами щодо розкриття їх творчого потенціалу*. Як і в попередні роки, предметні олімпіади, турніри, інші види інтелектуальних змагань продовжують спрямовувати молодь до інтелектуального зростання та вибору майбутньої професії.

Традиційним залишається проведення Всеукраїнських турнірних змагань з правознавства. У 2015/16 навчальному році в турнірі юних правознавців, що був організований на базі МОІППО 10 жовтня 2015 року, брало участь 15 команд області. До участі в заході були запрошені: начальник відділу реєстрації нормативно-правових актів, правової роботи та правової освіти Ханін А. С.; науковці з Чорноморського державного університету ім. П. Могили – кандидати юридичних наук Ковальова С. Г. та Валецька О. В.; досвідчені учителі-правознавці області. У цілому, учасники показали достатній рівень правових знань, аксіологічної і комунікативної компетентностей, уміння працювати в команді. Але маємо звернути увагу, що команди, які не систематично беруть участь у таких змаганнях, мали суттєві труднощі під час ведення полеміки, аргументування та відстоювання власної позиції, розв'язування правових питань із наукової точки зору, володіння відповідною культурою мови тощо.

Фахове журі визначило переможців та призерів турніру:

I місце посіли команда Миколаївського юридичного ліцею Миколаївської міської ради та збірна Баштанського району;

II місце – команда м. Вознесенська;

III місце – команда Миколаївської гімназії № 3 Миколаївської міської ради, збірні м.м. Первомайська, Южноукраїнська, Березанського району.

14 лютого 2016 року на базі МОІППО проведено III етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з правознавства, в якій брали участь 48 учнів області, із них – 24 учня 9-х класів, 14 учнів 10-х класів та 10 учнів 11-х класів.

Учасникам були запропоновані завдання (складені відповідно до рекомендацій МОН України, лист від 30 листопада 2015 року № 2/2-13-2480-15) переважно підвищеної складності з метою виявлення творчих здібностей учнів та поглибленого знання і розуміння ними права, уявлень про державно-правові явища, практичного застосування набутих знань щодо положень галузей права, з'ясування рівня сформованості їх правових компетенцій.

За обсягом навчального матеріалу учні 9-х класів отримали завдання в межах чинної програми з правознавства (практичний курс) (теми: «Правила і закони у суспільстві та твоєму житті»), «Ти – людина, значить, маєш права», «Ти і цивільно-правові відносини», «Закони в житті твоєї сім'ї»; учні 10 класу – завдання з теорії держави і права та конституційного права в межах *програми профільного рівня*, адміністративного, кримінального, цивільного, сімейного права за *програмою рівня стандарту*; для учнів 11 класу – за навчальним матеріалом, передбаченим чинною програмою профільного рівня (теорія держави і права, конституційне, адміністративне, кримінальне, цивільне, сімейне право).

Під час підготовки завдань були враховані зміни в ряді законодавчих актів, вивчення яких охоплюється навчальними програмами різних рівнів. Теоретичні питання вимагали пояснень, наведення аргументації. Практичні завдання були зорієнтовані на можливості учнів 9–11 класів відповідно до навчальних програм аналізувати положення нормативно-правових актів в їх системному взаємозв'язку; знаходити помилки в правових текстах; наводити до поставленого питання приклади. Юридичні задачі перевіряли уміння роз'яснювати правові норми відповідно до життєвих ситуацій (див. додаток 3).

Отже, під час виконання олімпіадних завдань учні мали продемонструвати вміння аналізувати, порівнювати, зіставляти факти та формувати висновки, а також виконувати тестові завдання, вирішувати правові задачі, які орієнтували їх не лише на знання чинного законодавства, а й на вміння застосовувати

його в конкретних правовідносинах. До того ж, запитання були зорієнтовані на знання не тільки загальновідомих положень законодавства, а й тих змін, що стосуються чинного законодавства України.

Учасники обласного етапу в цілому показали задовільний рівень теоретичної підготовки з предмета, але слід зазначити, що якщо більшість робіт учнів 9–10 класів було виконано на належному рівні, то відповіді на завдання 11-го класу в більшості були слабкими (із 10 учасників тільки 5 виконало завдання добре чи задовільно), чому є як об'єктивні чинники (у 11 класі правознавство викладається тільки у профільних закладах та класах), так і суб'єктивні (формальне відношення до підготовки як учнів, так і їх наставників, неврахування вимог профільної програми з правознавства до знань і компетенцій одинадцятикласників). Окрім того, аналіз робіт виявив наступні недоліки: учасники олімпіади недостатньо володіють правовою термінологією, деякі замість визначення понять наводять приклади щодо понять; слабо користуються нормативно-правовою лексикою; при порівнянні не демонструють навички використання порівняльних критеріїв. Традиційно виникли труднощі в завданнях, де учні мали продемонструвати практичне застосування своїх знань (наприклад, у використанні норм чинних нормативних актів; визначенні строків; структури правових норм; форм реалізації громадянами свого права на житло тощо). Значна кількість відповідей не містила аналізу правових ситуацій, була недостатньо конкретною.

Слід зазначити, що традиційно найрезультативнішим був виступ команди м. Миколаєва, яка на III етапі всеукраїнської учнівської олімпіади має 11 переможців із 13 учасників. Важливим фактором зазначених змагань стало і те, що більшість призерів попереднього року підтвердили свій статус цього року. Адресами позитивного досвіду роботи з обдарованою молоддю є традиційно юридичний ліцей Миколаївської міської ради (учитель Гращенко І. О.), миколаївські навчальні заклади – Перша українська гімназія ім. М. Аркаса (учитель Корсун М. А.), Миколаївська ЗОШ I–III ступенів № 20 (учитель Порожня Л. М.), Миколаївська ЗОШ I–III ступенів № 51 (учитель Іртищева О. А.). Але «географія змагань» значно розширилася за останні декілька років завдяки олімпіадникам Вознесенської гімназії № 1

Вознесенської міської ради (учитель Денисюк О. М.), Первомайської гімназії Первомайської міської ради (учитель Качуровська Л. В.), Баштанської ЗОШ І–ІІІ ступенів № 1 Баштанської районної ради (учитель Рясик Л. О.), Новоодеської гуманітарної гімназії Новоодеської районної ради (учитель Гончар Г. А.), Широколанівської ЗОШ І–ІІІ ступенів Веселинівської районної ради (учитель Ковалів П. В.) тощо.

Ще раз наголошуємо на важливості системної роботи з обдарованими учнями, необхідності аналізу прогалин та недоліків, які виявлено під час учнівських змагань та розробки індивідуальних програм по їх подолання. Саме такий підхід під час підготовки до IV етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з правознавства дозволяє отримувати високу результативність роботи з обдарованою молоддю.

У 2016 році команда Миколаївської області була представлена 3 учасниками, із яких призеркою стала Дороневич Катерина – учениця 11 класу Миколаївського юридичного ліцею Миколаївської міської ради, що посіла ІІІ місце (Гращенко І. О., заслужений учитель).

Аналізуючи на шпальтах фахового журналу «Історія і суспільствознавство в школах України» результати IV етапу олімпіади з правознавства, постійний член журі Ремех Т. О., автор навчальних програм і підручників із правознавства, зацентрувала увагу на таких слабких сторонах робіт учасників, як-от: «недостатні вміння учнів аналізувати зміст і структуру галузевих норм, що вміщені у законодавчих актах України, правильно використовувати ту чи іншу правову норму під час розв’язання завдань. Розв’язуючи юридичні задачі, учасники олімпіади відповідали у багатьох випадках не по суті, наводили другорядні приклади, характеризували ситуації, що не мали стосунку до поставленого завдання». Причинами такого становища може бути, на думку фахівця, «недосконале знання відомих правових аксіом та положень, відсутність ґрунтовних знань відповідних галузевих кодексів, а також (це повторюється із року в рік) неврахування учасниками новел законодавства України, знання яких передбачено навчальними програмами з правознавства для 9–11 класів».

Отже, учителям правознавства слід приділяти більше уваги вивченню юридичної термінології, нормативних документів,

посилити роботу щодо формування у школярів уміння аргументувати свою позицію, звернути увагу на важливість практичного закріплення набутих знань.

Результативність участі міст і районів області в учнівських конкурсах і олімпіадних змаганнях із правознавства представлено в таблиці 1.

Табл. 1. Результативність участі в учнівських турнірах, олімпіадних змаганнях у 2015/16 н. р.

№ п/п	Назва міста (району)	Турнір юних правознавців		III етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з правознавства					Участь у міжнародному історичному конкурсі «Лелека»
		Участь у турнірі	Загальна кількість призових місць	Участь у заході	I місце	II місце	III місце	Загальна кількість призових місць	
1	м. Миколаїв	** **	2 (I, III)	*	4	6	1	11	1637
2	м. Первомайськ	*	1 (III)	*			1	1	75
3	м. Вознесенськ	*	1 (II)	*			1	1	244
4	м. Южноукраїнськ	*	1 (III)	*				-	90
5	м. Очаків	-		*				-	42
6	Арбузинський	-		*			1	1	78
7	Баштанський	*	1 (I)	*		1		1	115
8	Братський	*		*				-	66
9	Березанський	*	1 (III)	*				-	73
10	Березнегуватський	*		*			1	1	91
11	Веселинівський	-		*			1	1	-
12	Вознесенський	-		-				-	32
13	Врадіївський	-		-				-	-
14	Доманівський	-		*			1	1	45
15	Єланецький	*		*			1	1	138
16	Вітовський	-		*				-	11
17	Казанківський	-		*				-	140
18	Кривоозерський	-		*			1	1	135
19	Миколаївський	*		*				-	105
20	Новобузький	-		*			1	1	28
21	Новоодеський	*		*			2	2	20
22	Очаківський	-		*				-	21
23	Первомайський	-		-				-	76
24	Снігурівський	*		*				-	235
	Разом по районах	15	7	21	4	7	12	23	3497

Виходячи із викладеного вище, з метою поліпшення викладання предмета «Правознавство» рекомендуємо у наступному році:

I. Районним (міським) об'єднанням, районним (міським) методичним кабінетам, науково-методичним центрам:

- довести зміст листа до вчителів на серпневих засіданнях методичних об'єднань;
- надавати методичну допомогу вчителям у міжкурсовий період, спонукати їх до наукової, дослідницько-пошукової діяльності.

II. Учителям:

- керуватися у роботі вимогами програм, рекомендацій Міністерства освіти і науки України, методичними рекомендаціями МОППО;
- упроваджувати в навчальний процес інноваційні освітні технології, які сприяють формуванню правової компетентності учнів;
- раціонально використовувати різні джерела інформації, різні види й типи ресурсів, матеріалів, технічні засоби навчання;
- відпрацьовувати практичні дії при вивченні кожної теми;
- продовжити вдосконалення системи роботи з обдарованими учнями та їх участі в олімпіадах, конкурсах, спираючись на перспективний педагогічний досвід вчителів області;
- активізувати участь у правових турнірах, взявши до відома те, що підготовка до них потребує певних практичних навичок роботи з правовими документами, додатковою інформацією, вміння застосовувати набуті знання, аргументовано та переконливо відстоювати власне рішення, розв'язувати питання з наукової точки зору.

III. Питання, яким слід приділити увагу під час серпневих нарад:

- аналіз стану викладання предметів освітньої галузі «Суспільствознавство»;

- навчально-методичне забезпечення викладання суспільствознавчих предметів;
- професійна підготовка і підвищення кваліфікації вчителів-суспільствознавців;
- аналіз результатів участі учнів в інтелектуальних змаганнях.

Додаток 1

Правознавство (практичний курс). 9 клас.

Урок «Що регулює цивільне право. Як реалізувати й захистити особисті немайнові та майнові права»

Мета: надати загальну характеристику цивільних правовідносин, їх складу; визначити цивільну правосуб'єктність (у тому числі для неповнолітніх); з'ясувати способи захисту цивільних прав; сформувати уявлення про позовну заяву; сприяти формуванню предметних компетенцій та позитивного ставлення до цивільних прав і обов'язків.

Очікуванні результати:

учні зможуть:

- називати відносини, що регулюються цивільним правом;
- розрізняти особисті немайнові і майнові права та наводити приклади;
- називати способи захисту цивільних прав;
- складати за зразком позовну заяву до суду;
- аналізувати і розв'язувати правові ситуації, що регулюються цивільним правом.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: мультимедійна презентація, підручник О. Д. Наровлянського «Правознавство. Практичний курс. 9 клас», витяги із Конституції України, Цивільного кодексу України, роздатковий матеріал.

План уроку:

1. Суспільні відносини, що регулюються цивільним правом. Особисті немайнові і майнові права.

2. Склад цивільних правовідносин.

3. Способи захисту цивільних прав. Як скласти позовна заяву.

Основні поняття: цивільне право, цивільні правовідносини, особисті немайнові права, майнові права, цивільна правоздатність, цивільна дієздатність, способи захисту, позивач, відповідач, позов.

Структура уроку:

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація пізнавальної діяльності.

III. Мотивація навчальної діяльності.

IV. Оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів.

V. Вивчення нового матеріалу (з використанням міні-практикумів, опрацюванням витягів із нормативних документів).

VI. Рефлексія.

VII. Інструктаж із виконання домашнього завдання.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація пізнавальної діяльності.

Запитання:

- Що вивчає право?
- Що таке «галузь права»?
- Про які галузі права ви вже маєте уявлення?
- Що таке «правовідносини»?
- Хто такі «фізична» і «юридична» особи?
- Що таке «правоздатність», «дієздатність» особи?

III. Мотивація навчальної діяльності.

Обговорення в загальному колі. Поміркуємо:

- Хто з Вас протягом останнього тижня користувався громадським транспортом, купував товари, відвідував театр, кіно чи отримували послуги, наприклад, освітні?
- Пригадайте, як ви отримували речі, що тепер є вашою власністю.

Учитель: Отже, із нормами цивільного права ми стикаємося щодня. Усі ці відносини та незліченна безліч інших різноманітних відносин регулюються цивільним правом. Цивільне право грає таку важливу роль в житті суспільства, в

економіці країни, що Цивільний кодекс України (ЦК України) іноді неофіційно називають другою або економічною конституцією держави.

IV. Оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів (демонстрація відповідних слайдів презентації).

V. Вивчення нового матеріалу (з використанням міні-практикумів, опрацюванням витягів із нормативних документів).

1. Суспільні відносини, що регулюються цивільним правом. Особисті немайнові і майнові права.

Учитель: основи цивільно-правового регулювання в нашій країні закріплює Конституція України, зокрема такі: непорушність права приватної власності, економічне різноманіття (різноманіття форм права власності), право на свободу підприємницької діяльності, право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Цивільно-правові норми містяться в різних нормативно-правових актах, найважливішим з яких є ЦК України. Чинний ЦК України набув чинності з 01 січня 2004 року.

З'ясуємо, які відносини регулюються галуззю цивільного права.

Завдання 1. Коментоване читання.

Опрацювати текст (Додаток 1). Заповнити таблицю.

Макет таблиці

<i>Відносини, що регулюються цивільним правом</i>		
<i>Особливості</i>	<i>Види та приклади</i>	

Орієнтовні відповіді для запису у таблицю

<i>Відносини, що регулюються цивільним законодавством</i>		
<i>Особливості</i>	<i>Види та приклади</i>	
Регулюються ЦК України; Рівність; Вибір варіанту поведінки;	Майнові	Особисті немайнові
	Право власності, Право користування (наприклад, оренда), Договірні відносини,	Пов'язані з честю, гідністю, діловою репутацією, ім'ям, індивідуальністю,

Ініціативність учасників – як у здійсненні цивільних прав, так і у їх захисті; Об’єкт – матеріальні та нематеріальні блага	Відшкодування шкоди	таємницею особистого життя тощо
---	---------------------	---------------------------------

Завдання 2. Понятійна робота. Працюючи в парах, сформулювати поняття «цивільне право», ураховуючи інформацію, одержану з інформаційного тексту в ході роботи над таблицею.

Для запису до словника:

Цивільне право – галузь права України, що регулює майнові і особисті немайнові відносини фізичних і юридичних осіб.

Завдання 3. Розрізніть ситуації майнових і особистих немайнових цивільних правовідносин:

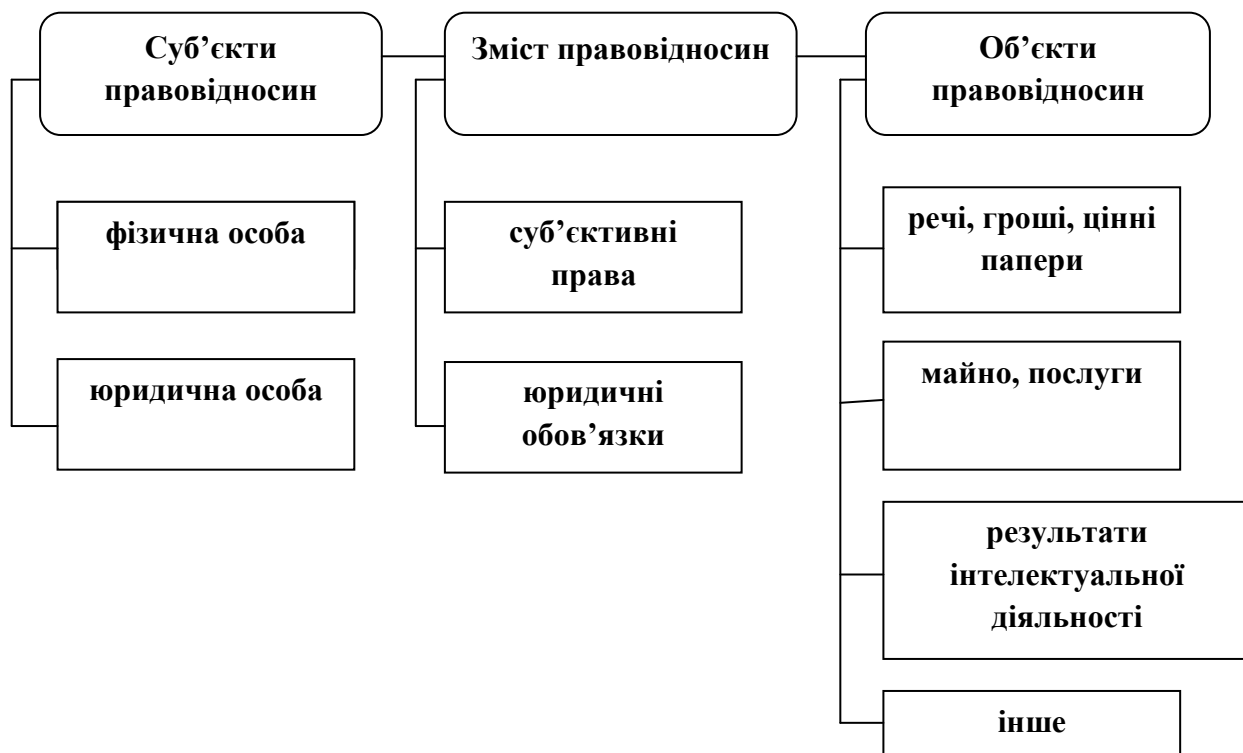
- Іван К. уклав договір найму будинку з Сергієм О.;
- Батьки зареєстрували народження своєї дитини;
- Богдан Н. звернувся до суду з позовом про захист власної честі та гідності;
- туристична агенція не виконала зобов’язань перед клієнтом щодо умов проживання в готелі;
- адміністрація заводу уклала договір про поставку сировини з постачальником;
- сусіди дачних ділянок посперечалися з приводу межі між городами.

2. Склад цивільних правовідносин.

Учитель: Кожні правовідносини передбачають наявність низки необхідних елементів, без яких вони не можуть існувати, – склад (структура) правовідносин.

Завдання 4. Обговорення в колі. Згадайте склад (структуру) правовідносин.

Учитель коригує, узагальнює і для візуалізації звертає учнів до схеми «Структура цивільних правовідносин» (слайд мультимедійної презентації).

Учитель: для участі у цивільних відносинах фізичні та юридичні особи повинні володіти певними юридичними характеристиками: правоздатністю і дієздатністю. Пояснюється різниця між ними.

Завдання 6. Робота в групах.

Опрацювати витяг із ЦК України (додаток 2 або електронний ресурс «ЦК України» <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>).

Скласти таблицю «Види цивільної дієздатності фізичних осіб».

Для роботи створюються 4 групи (за видами дієздатності), кожна з яких заповнює свою колонку в таблиці.

Макет таблиці

Критерії порівняння	Види дієздатності фізичних осіб			
	Часткова	Неповна	Повна	Обмежена
Статус особи				
Вікові рамки. Стан здоров'я				
Обсяг дієздатності, що виражається у правах				

Орієнтовні відповіді для запису у таблицю

Критерії порівняння	Види дієздатності фізичних осіб			
	Часткова	Неповна	Повна	Обмежена
Статус особи	малолітня	неповнолітня	повнолітня	Обмежено дієздатна
Вікові рамки. Стан здоров'я	до 14 р.	від 14 до 18 р.	із 18 р., до 18 років – 4 випадки	суттєві пси- хічні розлади, зловживання психоактивни- ми речовина- ми, азартними іграми
Обсяг дієздат- ності, що виражається у правах	дрібні побутові правочини; особисті немайнові права на результати інтелектуаль- ної, творчої діяльності	роз поряджати- ся своїм за- робітком, усі права на результати інтелектуаль- ної, творчої діяльності; участь (засну- вання) юри- дичних осіб; банківський вклад та розпо- ряджатися ним; інші правочини за згодою батьків (осіб, які їх замінюють)	Повний обсяг цивільних прав	дрібні побутові правочини; інші право- чини за згодою піклувальника

Завдання 7. Спираючись на таблицю, встановіть відповідність

1) 12 років	А) Продаж квартири	i) Повна дієздатність
2) 15 років	Б) Купівля дачі за згодою піклувальника	ii) Обмежена дієздатність
3) 22 роки	В) Банківський вклад	iii) Часткова дієздатність
4) 19 років, зловживання алкоголем	Г) Купівля 1 кг фруктів	iiii) Неповна дієздатність

Відповіді: 1 – Г – iii; 2 – В – iii; 3 – А – i; 4 – Б – ii.

Завдання 8. Робота в групах. Міні-практикум

Група 1. Визначте, в яких із наведених випадків потрібно мати дієздатність, а в яких достатньо правоздатності:

- бути власником квартири;
- бути квартиронаймачем;
- бути власником майна, що дісталось у спадок;
- користуватися житлом;
- купувати ноутбук;
- бути автором художнього твору;
- отримувати гонорар за використання твору;
- обмінювати цінну річ на іншу;
- брати цінну річ в іншої особи на зберігання;
- отримувати цінну річ у подарунок.

Група 2. Віднесіть наведені приклади до відповідних елементів структури цивільних правовідносин:

- речі;
- громадяни України;
- диплом про вищу освіту;
- органи місцевого самоврядування;
- іноземні громадяни або піддані;
- честь, гідність, ділова репутація;
- установи;
- фірмовий знак;
- роботи;
- ім'я;
- організації;
- твори науки, літератури, мистецтва;
- особи без громадянства;
- Українська держава;
- підприємства;
- раціоналізаторська пропозиція;
- торгова марка.

Група 3. Обговоріть ситуацію та дайте відповідь на запитання. Скористайтеся витягом із ЦК України (додаток 3) або електронним ресурсом «ЦК України» <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Ситуація: Громадянин Чекалкін, якому виповнилося 14 років, звернувся із заявою до відділу реєстрації актів цивільного стану про зміну прізвища, мотивуючи своє прохання тим, що над ним знушаються в школі. Начальник відділу громадянинові Чекалкіну у вирішенні його заяви відмовив.

Запитання: Яку аргументовану відповідь повинен надати громадянину Чекалкіну начальник органу РАЦСу згідно із ЦК України?

Група 4. *Обговоріть ситуацію та дайте відповідь на запитання. Скористайтеся витягом із ЦК України (додаток 4) або електронним ресурсом «ЦК України» <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.*

Ситуація: 8-річному С. дідусь у день народження подарував велосипед. Згодом 10-річний А., який жив у сусідньому будинку, побачив, що С. катається на новому велосипеді, і запропонував тому обміняти велосипед на футболку із автографом футболіста А. Шевченка. С. погодився. А., не бажаючи, щоб його батьки дізналися про обмін, вирішив сховати велосипед у кущах біля будинку. Наступного дня зранку А. прийшов до схованки, щоб узяти велосипед, але його там вже не було. Водночас, батьки С., дізнавшись про обмін, наступного дня заявили батькам А. вимогу про повернення назад велосипеда взамін на футболку. Батьки А. пояснили, що нічого про ніякий обмін не знають.

Запитання: Чи міг відбутися такий обмін? Як буде вирішено ситуацію?

3. Способи захисту цивільних прав. Як скласти позовну заяву.

Завдання 9. Обговорення в колі. Запитання:

- Як ви розумієте правове поняття «захист прав»?
- У яких випадках потрібно захищати свої цивільні права?
- Яким чином це можна зробити?

Порівняйте свої відповіді з витягом із ЦК України (коментоване читання витягу із нормативного документу).

Скористайтеся витягом із ЦК України (додаток 5) або електронним ресурсом «ЦК України» <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Учитель: Отже, законодавство України передбачає самозахист цивільних прав, що впливає також із статті 55 Конституції України, де проголошено, що кожен має право будь-яким незабороненим законом способом захищати свої права, свободи від порушень і протиправних посягань. Але основний цивільно-правовий спосіб захисту права власності – подання позову.

Позов – це письмове звернення до суду за захистом порушеного права й одночасно до особи, яка порушила це правило, з вимогами про виконання обов’язків.

Особа, яка звертається з позовом, виступає *позивачем*.

Особу, яка, на думку позивача, порушила його права, називають *відповідачем*.

Завдання 10. Робота в парах. Завдання:

Проаналізуйте текст позовної заяви. Визначте, з яких частин вона складається.

За наявності часу учні розробляють коротку пам’ятку «Як скласти позовну заяву» і презентують результати своєї роботи класу.

VI. Рефлексія.

Індивідуальне формулювання усного висновку уроку.

Закінчіть речення:

- Цивільне право – це...
- Прикладом цивільних особистих немайнових відносин є...
- Прикладом цивільних майнових відносин є...
- Цивільна правоздатність – це...
- Цивільна дієздатність – це...
- Від народження до 14 р. – це ... рівень цивільної дієздатності.
- Від 14 до 18 р. – це ... рівень цивільної дієздатності.
- Від 18 р. – це ... рівень цивільної дієздатності.
- Особа до 14 років називається ...
- Особа від 14 до 18 років називається ...
- До способів захисту цивільних прав належать ...
- Позов – це...
- Позов подається у разі...

- Позивач – це особа, що...
- Відповідач – це особа, що...

VII. Інструктаж із виконання домашнього завдання:

- опрацювати підручник, § 12 с. 95–97, §14 с. 104–105, 107–109;
- виконати завдання № 7 на с. 97 підручника;
- на високий рівень оцінювання виконати завдання № 6 на с. 109 підручника.

Додатки до уроку

Цивільні правовідносини та їх види

Цивільні правовідносини – суспільні відносини, врегульовані нормами цивільного права.

Головні ознаки цивільних правовідносин:

- 1) основне законодавче регулювання здійснюється у ЦК України;
- 2) учасники є юридично рівними суб'єктами і мають відокремлене майно;
- 3) виникають з приводу нематеріальних і матеріальних благ;
- 4) можливість вибору варіанту поведінки його учасниками;
- 5) складаються на засадах ініціативи учасників. Основною підставою виникнення правового зв'язку між суб'єктами цивільних відносин є договір;
- 6) захист цивільних прав здійснюється також за ініціативи учасників відносин – як правило, шляхом подання позову до суду.

Класифікація цивільних правовідносин можлива за різними підставами. Одна з них – економічний зміст відносин. Відповідно до нього цивільні правовідносини поділяються на майнові і особисті немайнові.

Майнові правовідносини мають економічний зміст. Їх об'єктом є майно (матеріальні блага). Ці відносини можуть опосередковувати стабільність суспільних зв'язків (наприклад, правовідносини власності, оренди та іншого користування майном) або відображати динаміку суспільних зв'язків (наприклад, зобов'язальні правовідносини – зобов'язання із договорів, із заподіяння шкоди та ін.).

Особисті немайнові правовідносини не мають безпосереднього економічного змісту і не пов'язані з майном. Вони складаються з приводу таких благ, які є невідчужуваними від особи, – життя, здоров'я, честь, гідність, ім'я, індивідуальність, інформація, таємниця особистого життя, таємниця кореспонденції тощо.

Цивільний кодекс України (витяг)

Стаття 31. Часткова цивільна дієздатність фізичної особи, яка не досягла чотирнадцяти років

1. Фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років (малолітня особа), має право:

1) самостійно вчиняти дрібні побутові правочини.

Правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість;

2) здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

2. Малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду.

Стаття 32. Неповна цивільна дієздатність фізичної особи у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років

1. Крім правочинів, передбачених статтею 31 цього Кодексу, фізична особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (неповнолітня особа) має право:

1) самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами;

2) самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом;

3) бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи;

4) самостійно укласти договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунку).

2. Неповнолітня особа вчиняє інші правочини за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників.

На вчинення неповнолітньою особою правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна повинна бути письмова нотаріально посвідчена згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника і дозвіл органу опіки та піклування.

3. Неповнолітня особа може розпоряджатися грошовими коштами, що внесені повністю або частково іншими особами у фінансову установу на її ім'я, за згодою органу опіки та піклування та батьків (усиновлювачів) або піклувальника.

4. Згода на вчинення неповнолітньою особою правочину має бути одержана від батьків (усиновлювачів) або піклувальника та органу опіки та піклування відповідно до закону.

5. За наявності достатніх підстав суд за заявою батьків (усиновлювачів), піклувальника, органу опіки та піклування може обмежити право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавити її цього права.

Суд скасовує своє рішення про обмеження або позбавлення цього права, якщо відпали обставини, які були підставою для його прийняття.

6. Порядок обмеження цивільної дієздатності неповнолітньої особи встановлюється Цивільним процесуальним кодексом України.

Стаття 34. Повна цивільна дієздатність

1. Повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття).

2. У разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу.

У разі припинення шлюбу до досягнення фізичною особою повноліття набута нею повна цивільна дієздатність зберігається.

У разі визнання шлюбу недійсним з підстав, не пов'язаних з протиправною поведінкою неповнолітньої особи, набута нею повна цивільна дієздатність зберігається.

Стаття 35. Надання повної цивільної дієздатності

1. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини.

2. Надання повної цивільної дієздатності провадиться за рішенням органу опіки та піклування за заявою заінтересованої особи за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а у разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду.

3. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю.

За наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування така особа може бути зареєстрована як підприємець. У цьому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця.

4. Повна цивільна дієздатність, надана фізичній особі, поширюється на усі цивільні права та обов'язки.

5. У разі припинення трудового договору, припинення фізичною особою підприємницької діяльності надана їй повна цивільна дієздатність зберігається.

Стаття 36. Обмеження цивільної дієздатності фізичної особи

1. Суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними.

2. Суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

3. Порядок обмеження цивільної дієздатності фізичної особи встановлюється Цивільним процесуальним кодексом України.

4. Цивільна дієздатність фізичної особи є обмеженою з моменту набрання законної сили рішенням суду про це.

Стаття 37. Правові наслідки обмеження цивільної дієздатності фізичної особи

1. Над фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, встановлюється піклування.

2. Фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, може самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини.

3. Правочини щодо розпорядження майном та інші правочини, що виходять за межі дрібних побутових, вчиняються особою, цивільна дієздатність якої обмежена, за згодою піклувальника.

Відмова піклувальника дати згоду на вчинення правочинів, що виходять за межі дрібних побутових, може бути оскаржена особою, цивільна дієздатність якої обмежена, до органу опіки та піклування або суду.

4. Одержання заробітку, пенсії, стипендії, інших доходів особи, цивільна дієздатність якої обмежена, та розпорядження ними здійснюються піклувальником. Піклувальник може письмово дозволити фізичній особі, цивільна дієздатність якої обмежена, самостійно одержувати заробіток, пенсію, стипендію, інші доходи та розпоряджатися ними.

5. Особа, цивільна дієздатність якої обмежена, самостійно несе відповідальність за порушення нею договору, укладеного за згодою піклувальника, та за шкоду, що завдана нею іншій особі.

Цивільний кодекс України (витяг)

Стаття 295. Право на зміну імені

1. Фізична особа, яка досягла шістнадцяти років, має право на власний розсуд змінити своє прізвище та (або) власне ім'я.

2. Фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право змінити своє прізвище та (або) власне ім'я за згодою батьків або одного з них у разі, якщо другий з батьків помер, визнаний безвісно відсутнім, оголошений померлим, визнаний обмежено дієздатним, недієздатним, позбавлений батьківських прав щодо цієї дитини, а також якщо відомості про батька (матір) дитини виключено з актового запису про її народження або якщо відомості про чоловіка як батька дитини внесені до актового запису про її народження за заявою матері.

У разі якщо над фізичною особою, яка досягла чотирнадцяти років, встановлено піклування, зміна прізвища та (або) власного імені такої особи здійснюється за згодою піклувальника.

3. Фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право на зміну по батькові у разі зміни її батьком свого власного імені

або виключення відомостей про нього як батька дитини з актового запису про її народження.

4. Прізвище, власне ім'я та по батькові фізичної особи можуть бути змінені у разі її усиновлення, визнання усиновлення недійсним або його скасування відповідно до закону.

5. Прізвище фізичної особи може бути змінено у разі реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу або визнання його недійсним.

6. Підставами для відмови у зміні імені є:

- перебування заявника під слідством, судом, адміністративним наглядом;
- наявність у заявника судимості, яку не погашено або не знято в установленому законом порядку;
- офіційне звернення правоохоронних органів іноземних держав про оголошення розшуку заявника;
- подання заявником неправдивих відомостей про себе.

7. Порядок розгляду заяв про зміну імені (прізвища, власного імені, по батькові) фізичної особи встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Цивільний кодекс України (витяг)

Стаття 31. Часткова цивільна дієздатність фізичної особи, яка не досягла чотирнадцяти років

1. Фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років (малолітня особа), має право:

- 1) самотійно вчиняти дрібні побутові правочини.

Правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість;

2) здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

2. Малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду.

Стаття 1178. Відшкодування шкоди, завданої малолітньою особою

1. Шкода, завдана малолітньою особою (яка не досягла чотирнадцяти років), відшкодовується її батьками (усиновлювачами) або опікуном чи іншою фізичною особою, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи, - якщо вони не доведуть, що шкода не є наслідком несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою.

2. Якщо малолітня особа завдала шкоди під час перебування під наглядом навчального закладу, закладу охорони здоров'я чи іншого закладу, що зобов'язаний здійснювати нагляд за нею, а також під наглядом особи, яка здійснює нагляд за малолітньою особою на підставі договору, ці заклади та особа зобов'язані відшкодувати шкоду, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини.

Цивільний кодекс України (витяг)

Глава 3. ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

Стаття 15. Право на захист цивільних прав та інтересів

1. Кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.

2. Кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

Стаття 16. Захист цивільних прав та інтересів судом

1. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.

2. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідношення;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;

9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом...

Стаття 17. Захист цивільних прав та інтересів Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування

1. Президент України здійснює захист цивільних прав та інтересів у межах повноважень, визначених Конституцією України.

2. У випадках, встановлених Конституцією України та законом, особа має право звернутися за захистом цивільного права та інтересу до органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування.

3. Орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим або орган місцевого самоврядування здійснюють захист цивільних прав та інтересів у межах, на підставах та у спосіб, що встановлені Конституцією України та законом.

Рішення, прийняте зазначеними органами щодо захисту цивільних прав та інтересів, не є перешкодою для звернення за їх захистом до суду.

Стаття 18. Захист цивільних прав нотаріусом

1. Нотаріус здійснює захист цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом.

Стаття 19. Самозахист цивільних прав

1. Особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань.

Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства...

Зразок позовної заяви

До Заводського районного суду
м. Миколаєва

Позивач: Лобанова Надія Олександрівна,
яка проживає за адресою:
вул. Матросова, буд. 14, кв. 89,
м. Миколаїв,
поштовий індекс 54038.

Відповідач: Беляєв Максим Васильович,
який проживає за адресою:
вул. Привокзальна, буд. 27, кв. 96,
м. Миколаїв, поштовий індекс 54040.

Ціна позову: 11000 гр.

Позовна заява

про витребування майна із чужого незаконного володіння

Разом із дочкою, Беляєвою Ларисою Олександрівною, та її чоловіком, Беляєвим Максимом Васильовичем, я проживала в кв. № 89 по вул. Матросова, буд. 14 у м. Миколаєві Миколаївської області).

10 січня 2012 року я за власні кошти купила автомобіль ВАЗ-2109, 2004 року випуску, двигун № 0453756, кузов № 0448798 і 15 січня 2012 року видала Беляєву М. В. довіреність на право керування ним строком на три роки.

На початку січня 2015 року відповідач посварився з моєю дочкою і пішов проживати до свого батька.

Невдовзі після цього строк дії виданої мною довіреності закінчився і я запропонувала йому повернути мені автомобіль. Однак він відмовився і сховав його в гаражі свого дядька, Беляєва Антона Даниловича.

Вважаю, що дії Беляєва М. В. неправомірні, оскільки у відповідності з ч. 1 ст. 321 Цивільного кодексу України ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності або обмежений у його здійсненні.

У разі порушення цього права власник має право на підставі ст. 387 Цивільного кодексу України витребувати своє майно від

особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним.

Зазначені мною обставини підтверджуються доданими до заяви документами.

На підставі викладеного й у відповідності із ст. 16, ст. 387 ЦК України, керуючись ч. 1 ст. 88, п. 5 ч. 6 ст. 130 ЦПК України

ПРОШУ СУД:

1. Витребувати від Беляєва Максима Васильовича на мою користь належній мені автомобіль ВАЗ-2109, 2004 року випуску, двигун № 0453756, кузов № 0448798, реєстраційний № 32339 СА.

2. Стягнути з відповідача на мою користь судові витрати.

3. Під час попереднього судового засідання вирішити питання про виклик до суду свідка:

- Беляєва Антона Даниловича, який проживає за адресою: вул. Матросова, буд. 23, кв. 45, м. Миколаїв.

Додатки:

1. Дві копії свідоцтва про реєстрацію автомобіля.

2. Довідка з місця проживання.

3. Копія довідки з місця проживання.

4. Квитанція про сплату судового збору.

5. Копія квитанції про сплату судового збору.

6. Квитанція про оплату витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи.

7. Копія квитанції про оплату витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи.

8. Копія позовної заяви.

“ ____ ” _____ 20__ р. _____ Лобанова Н. О.

Правознавство. 10 клас

Урок «Загальна характеристика цивільного права»

Мета: надати системне уявлення щодо цивільних правовідносин, визначити його інститути та джерела; застосовувати знання про особисті немайнові та майнові права фізичної особи в практичних ситуаціях; розглянути цивільну правосуб'єктність фізичних і юридичних осіб; сприяти

формуванню предметних компетенцій та позитивного ставлення до цивільних прав і обов'язків.

Очікуванні результати:

учні зможуть:

- *давати* визначення цивільного права;
- *називати* основні інститути та джерела цивільного права;
- *застосовувати* знання з теми для аналізу правових ситуацій;
- *характеризувати* особисті немайнові та майнові права фізичної особи;
- *пояснювати* особливості цивільної правосуб'єктності фізичних і юридичних осіб;
- *висловлювати* оцінку вчинків і поведінки учасників цивільно-правових відносин.

Тип уроку: урок систематизації знань, формування навичок і вмінь.

Обладнання: мультимедійна презентація, підручник Наровлянського О. Д. «Правознавство. 10 клас», витяги Цивільного кодексу України, роздатковий матеріал.

План уроку:

1. Загальна характеристика цивільного права.
2. Особисті немайнові та майнові права фізичної особи.
3. Особливості цивільної правосуб'єктності фізичних та юридичних осіб.

Основні поняття: цивільне право, цивільні правовідносини, особисті немайнові права, майнові права, цивільна правосуб'єктність, цивільна правоздатність, цивільна дієздатність.

Структура уроку:

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація, корекція, систематизація опорних знань, навичок і вмінь; повідомлення теми, цілей і завдань уроку; актуалізація мотивації навчання учнів; осмислення змісту й послідовності застосування способів виконання дій.

III. Самостійне виконання учнями завдань під контролем і за допомогою вчителя.

IV. Систематизація навчального матеріалу (з використанням міні-практикумів, опрацюванням витягів із нормативних документів).

V. Рефлексія.

V. Інструктаж із виконання домашнього завдання.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація, корекція, систематизація опорних знань, навичок і вмінь. Мотивація навчальної діяльності (демонстрація відповідних слайдів презентації з опрацюванням витягів із нормативних документів).

Запитання і завдання:

- *Що таке цивільне право, цивільні правовідносини?*
- *Який основний нормативний документ регулює цивільні правовідносини?*
- *Опрацювавши ст. 4 ЦК України, визначте джерела цивільного права, скориставшись витягом із ЦК України (додаток 1) або електронним ресурсом «ЦК України» <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.*

Учитель звертає увагу, що Цивільний кодекс України складається із шести книг (див. схему).

А система цивільного права складається з двох частин – Загальної та Особливої. Загальна частина містить норми, які застосовуються в регулюванні всіх цивільно-правових відносин. Ці норми є основоположними для всіх інститутів цивільного права. До Особливої частини входять правові інститути, що, базуючись на положеннях Загальної частини, регулюють конкретні особисті немайнові і майнові відносини. Складовими Особливої частини є також підгалузі (речове право, зобов'язальне право, спадкове право). У свою чергу, зобов'язальне право включає інститути купівлі-продажу, міни, дарування, довічного утримання, підряду, майнового найму. Субінститутом договору купівлі-продажу є договір купівлі-продажу в роздрібній торгівлі.

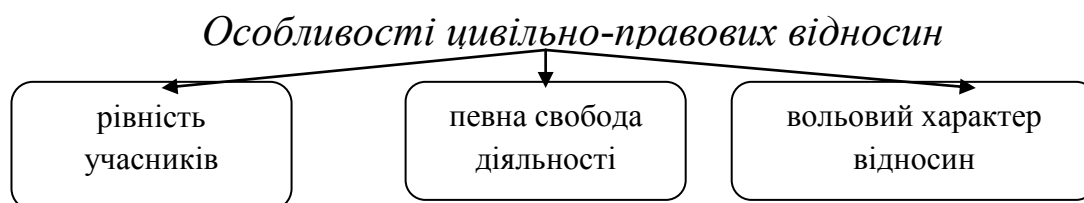
- Які відносини регулює цивільне право?

Учням пропонується систематизувати знання у вигляді таблиці або схеми:

Види та приклади		
Майнові	Особисті немайнові	
Право власності, Право користування (наприклад, оренда), Договірні відносини, Відшкодування шкоди	Не пов'язані з майновими (чесною, гідністю, діловою репутацією, ім'ям, індивідуальністю, таємницею особистого життя тощо)	Пов'язані з майновими (винаходи)

– Складіть схему «Особливості цивільно-правових відносин».

Макет схеми

- **Ознайомтесь** із витягом ЦК України (додаток 2) або електронним ресурсом «ЦК України» <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>, **укажіть учасників цивільно-правових відносин.**
- **Дайте тлумачення поняттям «фізична особа» і «юридична особа». Яка між ними різниця?**
- **Що таке правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність?**

Учитель пропонує сформулювати поняття цивільної правосуб'єктності, цивільної правоздатності, цивільної дієздатності та корегує їх визначення.

Наголошує, що цивільна правоздатність закріплюється в цивільному законодавстві як рівна для всіх і кожного, незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, освіти; мови, релігійних поглядів, роду і характеру занять, місця проживання тощо. Жодний громадянин упродовж свого життя не може бути позбавлений цивільної правоздатності, але може бути обмежений у ній. Допускаються два види обмеження цивільної правоздатності – добровільний і примусовий. Одним із прикладів добровільного обмеження цивільної правоздатності можна визнати випадок, коли особа, яка стала ченцем, добровільно відмовляється від деяких цивільних прав. Примусове обмеження цивільної правоздатності є допустимим лише тоді, коли воно передбачене законом (обмеження волі, виправні роботи, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, адміністративний нагляд, позбавлення права керувати транспортним засобом тощо).

Цивільну дієздатність має фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними. Обсяг цивільної дієздатності виникає не одразу після народження, а поступово, у міру досягнення певного віку, і залежить від психічного здоров'я фізичної особи. ЦК України встановлює обсяг цивільної дієздатності, який може бути обмежений виключно у випадках і в порядку, установленому законом.

Учні звертаються до таблиці «Види дієздатності фізичних осіб», що виконувалася в 9 класі:

Критерії порівняння	Види дієздатності фізичних осіб			
	Часткова	Неповна	Повна	Обмежена
Статус особи				
Вікові рамки. Стан здоров'я				
Обсяг дієздатності, що виражається у правах				

Щодо особливостей цивільної правосуб'єктності юридичних осіб, учням пропонується опрацювати підручник (Наровлянський О. Д., с. 166) і дати відповідь на запитання: «Що нового ви дізналися про правовий статус юридичних осіб?»

Завдання учням:

Проведіть міні-дослідження «Цивільні правовідносини в моєму житті»:

- пригадайте та запишіть у зошити, учасниками яких цивільних правовідносин ви стали останнім часом;
- визначте вид цих правовідносин, охарактеризуйте їх склад.

Учитель:

зауважує, що більш детально охарактеризувати названі правовідносини учні зможуть, опанувавши матеріал уроку;

нагадує, що цивільне право є однією з основних галузей права в нашій правовій системі та регулює широке коло повсякденних суспільних відносин майнового та особистого немайнового характеру;

наголошує, що основи сучасного цивільного права, і це стосується не лише нашої правової системи, були закладені ще римськими юристами. З того часу відбувається постійний його розвиток, поява нових і трансформація давно відомих понять, юридичних конструкцій тощо.

III. Самостійне виконання учнями завдань під контролем і за допомогою вчителя по групах (із використанням міні-практикумів, опрацюванням витягів із нормативних документів):

Група 1

Визначте, чи мають місце у пропонованих ситуаціях цивільно-правові відносини та чи правомірно здійснено правочини (відповідь обґрунтуйте):

А. 15-річний учень придбав у магазині фотоапарат, використавши для цього гроші, які він заробив під час канікул.

Б. 20-річний студент взяв у борг в свого товариша 3000 гривень, оформивши відповідну розписку.

В. Громадянин К. перейшов дорогу у невстановленому місці та був оштрафований за це.

Г. 10-річний чотирикласник отримав у спадщину від бабусі квартиру в центрі Києва.

Д. Першокласниця купила у шкільному буфеті тістечко.

Група 2

Визначте, чи можна вважати майнові відносини, що виникли при зазначених нижче обставинах, цивільно-правовими і застосувати до них норми цивільного права (відповідь обґрунтуйте):

А. Машинобудівний завод передав автоперевізникові для доставки покупцеві – заводу верстатобудування – свою продукцію на суму 162 000 гривень. При перевірці вантажу на складі покупця виявилася його недостача на суму 24 000 гривень.

Б. Неманов, що працює механіком в науково-дослідному інституті, через недбалість пошкодив прилад, переданий йому для налаштування, і заподіяв інституту матеріальну шкоду на суму 2 800 гривень.

В. За порушення правил дорожнього руху громадянин Коробов був оштрафований судом.

Г. За порушення громадського порядку громадянин Зобов був оштрафований судом.

Д. Знаходячись у стані сп'яніння, громадянин Усенцов зробив напад на громадянку Павлову і викрав її сумку з цінними речами.

Е. Громадянин Російської Федерації Іванов прийняв в Україні спадщину (будинок, що належав на праві власності його померлому батькові) та сплатив податок з вартості об'єкта спадщини.

Група 3

Визначте склад правовідносин, які особи беруть участь у цих правовідносинах. Хто з учасників правовідносин виявляє правоздатність та/або дієздатність? Визначте юридичні факти, що описані в наведених ситуаціях.

А. Загальноосвітня школа м. Миколаєва уклала угоду з фірмою «Ергобуд» про виконання ремонту в трьох класах школи. Через два місяці фірма здійснила запланований ремонт, а школа сплатила за договором зазначену суму.

Б. Власник дачі Нікора уклав договір з будівельною фірмою щодо її ремонту. Ремонт було виконано протягом трьох місяців, і власник сплатив гроші готівкою.

В. Громадянин Волков уклав договір з банком «Ощадбанк» про отримання кредиту для придбання автомобіля. Після укладення договору та отримання грошей він купив автомобіль в автосалоні «Фенікс».

Г. Громадянин Кириленко прийшов до магазину «Електроніка» і звернувся до продавця Віднева з проханням допомогти вибрати персональний комп'ютер. Отримавши консультацію, він сплатив 9500 грн. та забрав придбаний товар.

Проаналізуйте юридичні ситуації.

Скористайтеся витягами із ЦК України або електронним ресурсом «ЦК України» <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Група 1

Неповнолітня Оксана (17 років) після одруження продала квартиру, подаровану їй бабусею 5 років тому. На отримані кошти вирішила здійснити кругосвітню подорож із чоловіком. Батьки Оксани стверджують, що вона не мала права продавати квартиру без їхнього дозволу і вимагають розірвання договору.

Питання:

- 1) Визначте, які з відносин, зазначені в даному завданні, регулюються цивільним правом.
- 2) Які види цивільних правовідносин Ви можете виділити з умов завдання?

Група 2

Сімнадцятирічна Марина навчається в університеті на відмінно й отримує підвищену стипендію. Коли Марина придбала на отриману стипендію модні джинси, її батьки заявили, що вони їм не подобаються, і дочка не мала права самотійно здійснювати таку покупку, оскільки ще неповнолітня.

Питання:

- 1) Визначте, які з відносин, зазначені в даному завданні, регулюються цивільним правом.
- 2) Які види цивільних правовідносин Ви можете виділити з умов завдання?

Група 3

У результаті дорожньо-транспортної пригоди Мухін зробив наїзд на пішохода Сидорова, що призвів до тяжких тілесних ушкоджень останнього і тривалої втрати ним працездатності. Про вчинення такого кримінального правопорушення були внесені відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Крім того, Сидоров пред'явив позов до Мухіна про відшкодування йому майнової і моральної шкоди, завданої ушкодженням здоров'я.

Питання:

1) Визначте, які з відносин, зазначені в даному завданні, регулюються цивільним правом.

2) Які види цивільних правовідносин Ви можете виділити з умов завдання?

Представлення результатів групами, обговорення, узагальнення.

IV. Рефлексія.

Індивідуальне формулювання усного висновку уроку.

Закінчіть речення:

1. Цивільне право – це...
2. Інститутами та джерелами цивільного права є...
3. Видами цивільно-правових відносин є ...
4. Цивільна правосуб'єктність – це...
5. Мені відомі такі особливості цивільно-правових відносин, як...
6. Ознаками юридичної особи є...
7. Я дізнався(лась)...
8. Для мене корисним було...

V. Інструктаж із виконання домашнього завдання:

– опрацювати підручник, § 22;

– до наступного уроку підготувати відповіді на запитання:

1. Які способи захисту цивільних прав, на ваш погляд, є найбільш ефективними?

2. Чому, на вашу думку, основним способом захисту цивільних прав є судовий?

3. На які суспільні відносини розповсюджується юрисдикція суду з цивільних прав?

4. Які особливості має захист честі й гідності особи?

Цивільний кодекс України (витяг)
Стаття 4. Акти цивільного законодавства України

1. Основу цивільного законодавства України становить Конституція України.

2. Основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України.

Актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та цього Кодексу (далі – закон).

Якщо суб'єкт права законодавчої ініціативи подав до Верховної Ради України проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж цей Кодекс, він зобов'язаний одночасно подати проект закону про внесення змін до Цивільного кодексу України. Поданий законопроект розглядається Верховною Радою України одночасно з відповідним проектом закону про внесення змін до Цивільного кодексу України.

3. Цивільні відносини можуть регулюватись актами Президента України у випадках, встановлених Конституцією України.

4. Актами цивільного законодавства є також постанови Кабінету Міністрів України.

Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням цього Кодексу або іншому закону, застосовуються відповідні положення цього Кодексу або іншого закону.

5. Інші органи державної влади України, органи влади Автономної Республіки Крим можуть видавати нормативно-правові акти, що регулюють цивільні відносини, лише у випадках і в межах, встановлених Конституцією України та законом.

6. Цивільні відносини регулюються однаково на всій території України.

Цивільний кодекс України (витяг)

Стаття 2. Учасники цивільних відносин

1. Учасниками цивільних відносин є фізичні особи та юридичні особи (далі - особи).

2. Учасниками цивільних відносин є: держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

Додаток 2

Схвалено до використання у загальноосвітніх навчальних закладах комісією з філософсько-світоглядних дисциплін Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (протокол №1 від 20 січня 2016 року)

КРОКИ ДО ПОРОЗУМІННЯ

Навчальна програма з курсу за вибором для учнів старших класів загальноосвітньої школи

Пояснювальна записка

В умовах військово-політичного конфлікту на Донбасі і вкрай складної соціокультурної ситуації та інформаційної війни у районах, що межують із зоною конфлікту, постала необхідність навчати учнів сучасних інструментів критичного мислення і комунікації, які б допомогли їм ефективно працювати з інформацією й сприяли толерантності, взаєморозумінню і згуртованості громад і громадян.

Пропонований курс за вибором має на меті створення умов для формування в учнів ціннісних орієнтацій, умінь, навичок і моделей поведінки, орієнтованих на подолання наслідків соціального конфлікту і роз'єднаності українського суспільства, готовності громадян співпрацювати на користь держави Україна.

Завданнями курсу є:

- розвинути в учнів *позитивне ставлення і мотивацію* до застосування моделей поведінки, орієнтованих на толерантність, моральні цінності українського суспільства і демократії, *готовність* до ефективного спілкування у

повсякденному житті;

- формувати в учнів *досвід* толерантних взаємин з однолітками, батьками, вчителями, знайомими і незнайомими людьми, свідомого вибору відповідних моделей поведінки, продуктивної співпраці у групі та колективі;
- розвинути в учнів *уміння* застосовувати моделі неконфліктної поведінки, визначати власну позицію, оцінювати власну поведінку та поведінку інших з позиції вимог міжкультурного спілкування, поваги до різноманітності у думках і поглядах, опанувати *навички*, що сприяють згуртованості родини і громади з огляду на існування різних точок зору;
- формувати в учнів *уміння* виявляти інформаційні та комунікативні маніпуляції, відбирати і використовувати достовірну інформацію з різних джерел, насамперед із ЗМІ, мати критичне мислення щодо соціального конфлікту в Україні, а також представляти обґрунтовані та структуровані погляди під час дискусії і розгляду контроверсійних, суперечливих тем.

Розв'язання цих завдань можливе, якщо:

- навчальний процес організований як послідовне дослідження учнями певної теми, виконуване у процесі їх інтерактивної взаємодії;
- результатом навчання є не засвоєння фактів, понять або чужих думок, а вироблення в учнів умінь критично мислити, висловлювати і обґрунтовувати власні думки, оцінки, демонструвати зазначені моделі поведінки, будувати конструктивні стосунки з оточуючими і співпрацювати;;
- викладання (діяльність вчителя) передбачає організацію взаємодії учнів, фасилітацію дискусій і обговорень, систематичну корекцію результатів навчання з використанням зворотного зв'язку «учні – вчитель» на основі спостереження і рефлексії активності учнів у класі;
- навчання організоване таким чином, що учень відчуває себе вільним, може проявляти ініціативу і самостійність, творчо ставитись до навчального матеріалу, вчитися слухати і говорити, формулювати власну думку, правильно

її висловлювати, доводити свою точку зору, аргументувати і дискутувати,

- учні мотивовані для обговорення проблем, а не ухиляються від їх рішення.

Передбачається, що у процесі навчання учень зможе розвинути, відкорегувати свою систему стосунків з іншими, ціннісних орієнтацій і установок.

Пропонований курс може викладатись як елективний чи факультативний у 10-11-х класах загальноосвітньої школи. Рекомендований обсяг годин - 17 (1 година на тиждень протягом одного семестру).

Зміст пропонованої програми складається з 4 основних розділів і резервних уроків.

Структура і зміст програми

К-ть годин	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
3	РОЗДІЛ І: КРОК ПЕРШИЙ. СПІЛКУЙСЯ! <i>Як спілкуватись ефективно</i> Що таке ефективне спілкування. Активне слухання. Побудова висловлювання <i>Як зрозуміти іншу людину і навчитись говорити «Ні!»</i> Як будувати діалог. Як використати запитання. Як толерантно сказати «ні». Як відповісти на критику і зберегти стосунки. <i>Як поводитись у ситуації конфлікту</i> Чому виникають конфлікти. Які є стратегії поведінки у конфліктах Як уникнути конфлікту	<i>Учень/учениця пояснює, що таке ефективне спілкування, чому може виникати непорозуміння під час спілкування, які є причини і наслідки конфліктів; визначає помилки у спілкуванні; демонструє уміння активного слухання та грамотної побудови висловлювань; застосовує парафразування; формулює і використовує у спілкуванні закриті та відкриті і журналістські запитання; формулює толерантну відмову і відповідь на критику; обирає і демонструє ефективні моделі поведінки на різних етапах конфліктної ситуації; оцінює власні уміння ефективно спілкуватись.</i>

3	РОЗДІЛ II: КРОК ДРУГИЙ. ВРАХОВУЙ РІЗНОМАНІТНІСТЬ! <i>Чому різноманітність – це ресурс</i> Що таке різноманітність українського суспільства і чому вона існує. Як ставитись до різноманітності. Чому різноманітність – це ресурс твоєї і суспільства <i>Як стереотипи впливають на наше життя</i> Що таке стереотипи. Як виникають упередження. Що потрібно, щоби позбутись стереотипів і їх наслідків. <i>Як поєднати роз'єднані громади</i> Чому навколо нас сьогодні багато роз'єднаних громад. Які шляхи подолання роз'єднаності існують	<i>Учень/учениця пояснює, що таке різноманітність українського суспільства і чому вона є суспільним ресурсом, що таке стереотипи і як вони впливають на людську поведінку, причини роз'єднання громад і шляхи подолання роз'єднаності; обґрунтовує важливість знаходити порозуміння і співпрацювати демонструє моделі поведінки, орієнтовані на повагу до різноманітності; виявляє власні стереотипи і їхній вплив на власні вчинки і моделі поведінки; аналізує складні життєві ситуації; брати участь в обговоренні шляхів поєднання роз'єднаних громад, визначаючи і обґрунтовуючи власні рішення; оцінює власні уміння враховувати різноманітність у ситуаціях життя і шукати шляхи поєднання роз'єднаних громад.</i>
3	РОЗДІЛ III: КРОК ТРЕТІЙ. ОТРИМУЙ ДОСТОВІРНУ ІНФОРМАЦІЮ! <i>Чи варто бути поінформованою людиною</i> Що таке інформація та інформаційне суспільство. Які є джерела інформації і чим вони відрізняються <i>Як відрізнити факти від думок</i> Що таке факти. Чим факти відрізняються від думок. Які слова маркери та інші прийоми можуть допомогти нам відрізнити фати від думок у будь-якій інформації	<i>Учень/учениця пояснює, що таке інформаційне суспільство і чого воно вимагає від людини, чим відрізняються джерела інформації, що таке достовірна інформація, чим відрізняються факти від думок, які прийоми маніпулювання свідомістю читачів та глядачів існують, що таке інформаційна війна; демонструє уміння оцінки джерел інформації та достовірності інформації у цих джерелах; відрізняє факти від думок,</i>

	<i>Як розпізнати маніпуляцію та захиститись від неї</i> Що таке інформаційна маніпуляція та яка її мета. За якими ознаками можна розпізнати маніпуляцію. Як протидіяти маніпуляції кожного дня Чому виникає та як виглядає інформаційна війна. Як вберегти себе від впливу інформаційної війни	<i>аргументуючи власну точку зору;</i> <i>оцінює спрямованість тексту і способи впливу на читача за допомогою думки;</i> <i>визначає у тексті (повідомленні) прийоми маніпуляції і пропаганди;</i> <i>демонструє уміння захисту від впливу інформаційної маніпуляції;</i> <i>оцінює власні уміння вирізняти засоби інформаційного впливу на свідомість та захищатись від нього.</i>
6	РОЗДІЛ ІУ: КРОК ЧЕТВЕРТИЙ. ОБГОВОРЮЙ! <i>Що таке аргументована позиція</i> Що таке аргумент і які бувають аргументи. Як будувати аргументи. <i>Що таке дискусія та як взяти в ній участь</i> Як взяти участь у дискусії. Що таке ефективна дискусія. Види дискусій. <i>Як взяти участь у он-лайн дискусії</i> Як взяти участь в Інтернет-дискусії. Як зробити обговорення в Інтернеті коректним, цікавим і інформативним. <i>Як читати у пошуках аргументів</i> Як знайти в тексті складові аргументу. Вагомі слова і їх роль в аргументації. Складання схем у процесі аналізу переконуючого тексту. <i>Як знаходити згоду у обговоренні, не відмовляючись від власних переконань</i> Що таке точка згоди та як її	<i>Учень, учениця</i> <i>пояснює, що таке аргумент і якою є його структура, що таке дискусія і чому вона необхідна у житті, що таке структурована дискусія і дебати, які є їхні правила;</i> <i>розрізняє і формулює різні види аргументів в ситуаціях спілкування та текстах;</i> <i>розпізнає в тексті різні види аргументів і вагомі слова;</i> <i>аналізує аргументацію в тексті за допомогою схем;</i> <i>визначає і використовує правила поведінки у дискусії і дебатах;</i> <i>демонструє уміння дискутувати і дебатувати;</i> <i>оцінює власні уміння аргументувати і дискутувати.</i>

	визначити. <i>Що таке дебати</i> У чому особливості дебатів як дискусії. Яких навичок потребують дебати.	
2	РЕЗЕРВ	

Методика навчання курсу

У практиці навчання даного курсу вчителів необхідно реалізовувати педагогічні умови і підходи до навчання, що підвищують його ефективність, зокрема варто:

1) виділяти основну частину навчального часу для практики критичного мислення і толерантної поведінки у процесі інтерактивної взаємодії учнів;

2) організовувати роботу учнів зі різними джерелами інформації так, щоб вони, здійснюючи самостійний пошук інформації, обдумували її, оцінювали і презентували в різних формах (усно, письмово, графічно) залежно від завдання;

3) гарантувати учням відкрити, сприятливу атмосферу навчання, толерантність з боку однокласників і прийняття будь-яких ідей і думок;

4) заохочувати максимально активну участь учнів у навчальному процесі, зокрема і здійснення ними вибору способів роботи, завдань, які виконуються, джерел інформації і т. п.;

5) виявляти упевненість в здатності кожного учня мислити критично і приймати правильне рішення.

Для формування орієнтовної основи того або іншого способу розумової або навчальної діяльності учнів у навчальному посібнику з курсу використовуються спеціальні тексти, в яких інтегровані елементи теоретичних знань з формальної логіки, філософії, теорії пізнання, риторики, психології і ін., опис способів мисленнєвої діяльності за технологією критичного мислення.

Операції, способи діяльності та окремі прийоми відпрацьовуються за допомогою описів життєвих ситуацій, спеціально відібраних текстів з різних галузей знань, що містять інформацію, цікаву і корисну для розширення кругозору і

підвищення рівня загальної культури учнів, а також таку, що здійснює на старшокласників виховний вплив.

Передбачається, що уроки курсу будуть побудовані за єдиним найбільш ефективним алгоритмом, який включає три основні частини: вступну (актуалізація тих знань, що є в учнів, і мотивація навчальної діяльності), основну (активне експериментування, побудова нових знань, опанування нових способів діяльності та їх відпрацювання), завершальну (рефлексія процесу навчання на уроці та його результатів, самооцінка і взаємооцінка результатів учнями і оцінювання навчальних досягнень школярів учителем).

Структура кожної частини передбачає відповідне наповнення і методи. Спеціальні прийоми розвитку умінь ефективного спілкування, толерантної поведінки і висловлювань, критичного мислення учнів використовуються на кожному уроці разом і у поєднанні з інтерактивним навчанням. Всі уроки курсу за змістом і методами спрямовані на розвиток особистості кожного учня, його активну участь в навчанні, громадянське виховання і освіту учнів.

Оскільки курси за вибором не мають стандартів, вони не повинні піддаватися підсумковій атестації. Зміст і правила засвоєння їх програми загальноосвітній навчальний заклад встановлює самостійно. Система оцінювання може бути бальна і рейтингова (диференційована, тестова, залікова, захист проектних робіт і рефератів тощо).

Пропонована програма передбачає можливість оцінювання навчальних досягнень учнів, відображених у правій колонці як результати навчання. Система оцінювання курсу може бути розроблена вчителем на основі цільових установок і конкретизації навчальних цілей для кожного уроку відповідно до існуючих у загальноосвітній школі критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів із суспільствознавства.

Засади принципи оцінювання курсу є такі.

1) В процесі оцінювання у рівній мірі беруть участь і вчитель, і учні.

2) Оцінка не має бути способом тиску і інструментом для покарання учня.

3) Процес оцінювання гнучкий, відкритий для кожного учасника освітнього процесу.

Інструментами оцінювання, що рекомендуються, є виконання учнями спеціальних усних і письмових завдань на самостійне і творче застосування умінь і моделей поведінки у навчальних і життєвих ситуаціях. Оцінювання навчальних результатів учнів має встановити міру їх відповідності критеріям засвоєння знань, умінь, цінностей, що визначені вчителем у відповідності до програми, і може ґрунтуватися на спеціальних рубриках показників рівня розвитку в учнів того або іншого уміння з наведеного переліку. Подібні інструменти оцінювання подані в навчальному посібнику.

Програма передбачає використання навчального посібника для учнів «Кроки до порозуміння», спеціально підготовленого для викладання цього курсу.

Програму створено авторським колективом у складі: О. Пометун, І. Сущенко, І. Баранова, за участю експертів вчителів Т. Давлетової, С. Добровольської. Загальна редакція д.пед.н, проф. О. Пометун.

Додаток 3

Завдання

ІІІ етапу всеукраїнської учнівської олімпіади з правознавства

9 клас

- I. Дайте відповіді на тестові завдання (10 б.):
 1. *З яких елементів утворюється система права?*
 - а) правова норма;
 - б) міжнародний договір;
 - в) галузь права;
 - г) нормативно-правовий акт;
 - д) інститут права.
 2. *Який шлюбний вік встановлений законодавством України?*
 - а) 17 років для жінок і 18 років для чоловіків;
 - б) 18 років для жінок і 18 років для чоловіків;
 - в) 21 рік для жінок та чоловіків;
 - г) 18 років для жінок і 17 для чоловіків;
 - д) не встановлений.
 3. *Що є підставою юридичної відповідальності?*
 - а) об'єктивна сторона правопорушення, що встановлена в

- поводженні особи;
- б) склад злочину, встановлений у дії (бездіяльності) особи;
 - в) факт правопорушення, вирок суду;
 - г) шкідливі наслідки, що мали місце в результаті дій особи;
 - д) суб'єктивна сторона правопорушення.
4. *Обставиною, що виключає юридичну відповідальність за скоєне правопорушення, є:*
- а) незнання відповідної норми права;
 - б) іноземне громадянство;
 - в) стан сп'яніння;
 - г) необхідна оборона;
 - д) скоєння правопорушення вперше.
5. *Який орган наділений правом видання нормативно-правових актів, що мають вищу юридичну силу на території України?*
- а) уряд України;
 - б) Верховна Рада України;
 - в) Президент України;
 - г) Прокуратура України;
 - д) Пленум Верховного Суду України.
6. *Кому належить виключне право визначати та змінювати конституційний лад України?*
- а) Президенту України;
 - б) Верховній Раді України;
 - в) народові України;
 - г) Уряду України;
 - д) українській нації.
7. *Назвіть орган, що має право давати офіційне тлумачення правових норм:*
- а) Конституційний Суд України;
 - б) депутати Верховної Ради України;
 - в) адвокатура України;
 - г) органи внутрішніх справ України;
 - д) прокуратура України.
8. *Хто вирішує питання про надання і припинення громадянства в Україні?*
- а) міністерство закордонних справ України;
 - б) Голова Верховної Ради України;
 - в) Прем'єр-міністр України;

- г) Президент України;
- д) голова місцевої ради.

9. Уповноваженого з прав людини і громадянина призначає на посаду та звільняє з посади:

- а) Президент України;
- б) Прем'єр-міністр за погодженням із Президентом;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Верховна Рада України.

II. Дайте визначення понять (12 б.)

представницька демократія –

недійсність шлюбу –

національна поліція –

громадянські права –

III. Визначте строки (3 б.):

1. 12 липня Голова Верховної Ради України підписав закон, який був переданий на підпис Президенту України. До якої дати Президент України повинен розглянути та підписати закон чи повернути його на доопрацювання?
2. Неповнолітній В., 13 років, має свій власний рахунок у банку. Коли він матиме право розпоряджатися цими коштами?
3. Попередні вибори Президента України відбулися у 25 травня 2014 року, визначте строки наступних виборів згідно з чинним законодавством.

IV. Складіть таблицю (10 б.):

Обставини, що полегшують прийняття до громадянства України	Обставини, що перешкоджають прийняттю до громадянства України
1).....	1).....
2)	2)
3)	3)

V. Назвіть основні відмінності між правомірною та протиправною поведінкою (5 б.).

VI. Як Основний закон держави захищає права споживачів?

Назвіть інші закони, що забезпечують захист прав споживачів.

Якими правами наділені споживачі, що знаходяться на території України під час придбання, замовлення чи використання товарів (10 б.).

VII. Надайте юридичний коментар (10 б.):

25 березня 2009 р. Олексій уклав договір позики із Петром. За цим договором Олексій отримав від Петра строком на два роки п'ятдесят тисяч грн., а після закінчення строку договору мав повернути шістдесят тисяч грн.

25 квітня 2009 р. Олексій раптово помер. Про смерть Олексія Петро дізнався 25 червня 2009 р.

25 жовтня 2009 р. Петро пред'явив вимогу Микиті, який вже прийняв спадщину за Олексієм, щодо негайного повернення боргу, про який той почув уперше. При цьому Петро посилався на ч. 2 ст. 1281 ЦК України, відповідно до якої кредитор спадкодавця може пред'явити свої вимоги до спадкоємців, що прийняли спадщину незалежно від настання строку вимоги.

Які з описаних умов задачі є суттєвими для її розв'язання (тобто мають юридичне значення)? Чи є вимога Петра правомірною? Яким чином могла розвиватися ця ситуація, якби Микита знав про борг на момент прийняття спадщини. Свою відповідь обґрунтуйте.

VIII. Надайте юридичний коментар (10 б.):

10-річний Мишко був видалений з уроку вчителькою за погану поведінку. Він не став чекати в коридорі та пішов гуляти у двір школи. Там, нудьгуючи, він цвяхом подряпав бампер дорогого авто, що належало громадянину Філімонову.

Які правопорушення скоєні? Хто буде за це нести відповідальність?

IX. Надайте юридичний коментар (4 б.):

Нещодавно ми з моїм хлопцем подали заяву про реєстрацію шлюбу. Раніше він завжди дарував мені дорогі подарунки. Але так склалося, що ми розірвали заручини. Тепер мій колишній наречений вимагає повернути все, що мені подарував.

Чи зобов'язана я повертати подарунки?

10 клас

I. Тестові завдання (10 балів):

Одна або декілька правильних відповідей.

1. До якого поняття належить таке визначення: «Установа, ланка державного апарату, яка бере участь у здійсненні функцій держави і наділена для цього державно-владними повноваженнями»?

- а) механізм держави;
- б) форма державного правління;
- в) орган держави;
- г) державний лад.

2. Співвідношення понять «законність» і «правопорядок» можна виразити так:

- а) законність є результатом правопорядку;
- б) правопорядок є результатом законності;
- в) правопорядок – одна з юридичних гарантій законності;
- г) законність – це правопорядок у дії.

3. Що означає депутатський імунітет?

а) народного депутата України не можна притягнути до юридичної відповідальності за будь-яких обставин;

б) народного депутата України не можна притягнути до юридичної відповідальності без згоди Верховної Ради України;

в) народного депутата України не можна притягнути до юридичної відповідальності без згоди Президента України;

г) народного депутата України не можна притягнути до юридичної відповідальності без згоди Уповноваженого Верховної ради України з прав людини.

4. Хто з перерахованих осіб є державним службовцем?

- а) прокурор міста;
- б) суддя районного суду;
- в) начальник головного управління юстиції в області;
- г) співробітник кримінальної поліції.

5. Серед запропонованих заходів визначте адміністративні стягнення, що можуть бути застосовані до неповнолітніх.

- а) вислання за межі України;
- б) догана або сувора догана;
- в) громадські роботи;
- г) адміністративний арешт.

6. У рамках обмеженої дієздатності особа може:

- а) продати квартиру;
- б) купити дачу за згодою піклувальника;
- в) купити 5 кг фруктів;

г) самотійно укласти заповіт.

7. Оберіть вірні твердження.

а) за заявою особи, яка досягла 14 років, за рішенням суду їй може бути надане право на шлюб;

б) склад злочину є сукупністю об'єктивних і суб'єктивних ознак, що визначають певне діяння як злочинне;

в) позовна давність щодо вимог про стягнення неустойки (штрафу, пені) становить 3 роки;

г) трудовий договір укладається, як правило, в письмовій формі.

8. До екологічних обов'язків громадян України не належить:

а) здійснення своєї діяльності з додержанням вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів;

б) внесення плати за спеціальне використання природних ресурсів і штрафів за екологічні правопорушення;

в) відшкодування шкоди, заподіяної забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище;

г) здобуття екологічної освіти і участь у проведенні громадської екологічної експертизи.

9. Що може входити до складу спадщини?

а) права на цінні папери;

б) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом;

в) право власності на землю;

г) право на аліменти.

10. Що з наведеного відноситься до прав учнів (відповідно до Закону України «Про освіту»)?

1) додержання законодавства, моральних, етичних норм;

2) вибір навчального закладу, форми навчання;

3) захист від будь-яких форм експлуатації;

4) підвищення загального культурного рівня.

II. Дайте відповідь згідно з нормами чинного законодавства.

1) *На який строк застосовується позбавлення наданого громадянину права керування транспортними засобами за систематичне порушення порядку користування цим правом?* (1 бал).

2) *Який строк тримання особи під вартою як тимчасового запобіжного заходу?* (1 бал).

3) *Продовжіть речення:* «Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана ...» (за Конституцією України) – 1 бал.

4) *Знайдіть помилки:* «Опіка встановлюється над неповнолітніми особами, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування, та фізичними особами, які визнані недієздатними» (1 бал).

5) *Заповніть пропуски:* «Кожному гарантується право на свободу _____ і слова, на вільне вираження _____ і переконань» (1 бал).

6) *Дайте визначення:* зовнішня трудова міграція – це ... (2 бали).

7) *Дайте визначення:* заповіт – це ... (2 бали).

8) *Поясніть значення правового принципу «недоторканність житла»* (за Конституцією України) – 2 бали.

III. Теоретичне питання (10 балів):

У давньоримському праві існував інститут із назвою «конкубінат». Він передбачав стале спільне проживання чоловіка та жінки з наміром створити сім'ю (за умови, що жоден із них не перебував у шлюбі). Дозволявся конкубінат у тому випадку, коли чоловік і жінка не могли укласти законний римський шлюб, оскільки мали різний правовий статус (наприклад, сенатор не міг одружитися з вільновідпущеною, іноземкою, акторкою тощо). Конкубінат практично не породжував правових наслідків. Так, конкубіна не приймала імені свого чоловіка, не розділяла з ним соціального становища. Діти, народжені в конкубінаті, не мали статусу дітей, народжених у шлюбі, не набували статусу та імені свого батька, не мали права на аліменти, не могли бути спадкоємцями після його смерті, на них не поширювалась батьківська влада. Але він міг їх «узаконити».

Чи регулює українське законодавство подібні відносини? Чи має юридичне значення проживання без укладання шлюбу? Який у такому випадку статус жінки та дітей? Чи є, на Ваш погляд, у сучасних умовах причини юридичного характеру, які є перешкодами для укладання офіційного шлюбу? Чи дає якісь переваги офіційно зареєстрований шлюб?

IV. Теоретичне питання (5 балів):

Назвіть основні обов'язки поліцейського.

V. Наведіть по 2 приклади (4 бали):

а) підстав виникнення спільної власності;

б) проявів державного суверенітету.

VI. Порівняйте (6 балів):

система права – система законодавства

Результати порівняння занесіть у таблицю

Критерії порівняння	Система права	Система законодавства
	Спільні риси	
1.....		
2.....		
...	...	
	Відмінні риси	
1.....		
2.....		
...	...	...

VII. Розв'яжіть задачу (12 балів):

Батько Олени Колісниченко до 1 жовтня 1991 року постійно проживав у м. Ужгород, потім переїхав до м. Мінськ, де проживали батьки його дружини, і прийняв білоруське громадянство. Мати Олени народилась в м. Миколаїв, але відразу після народження разом з батьками виїхали до м. Кишинєва, де після досягнення повноліття стала громадянкою Молдавської РСР. Олена народилася 24 квітня 1990 року, а її брат Дмитро 26 серпня 1991 року. Діти народилися в м. Ужгород, але набули громадянства Білорусії. У 2008 році родина повернулася до України та подала документи на прийняття до українського громадянства. *Дайте правовий аналіз ситуації. Назвіть умови, за якими кожен із членів сім'ї міг отримати українське громадянство.*

VIII. Розв'яжіть задачу (8 балів):

13-річний Петренко систематично втікав із місця проживання, подорожував всією Миколаївською областю, ночував на вокзалах, займався жебрацтвом і дрібними крадіжками. У 1-му і в 2-му класах загальноосвітньої школи Петренко залишався на другий рік, після чого взагалі кинув школу. Під час свого останнього візиту додому Петренко вкрав у сусідки золоті прикраси, але через дві години на вокзалі був затриманий. Частина прикрас виявилася пошкодженою. *Дайте правовий аналіз ситуації. Чи поширюються на Петренка норми КК України?*

I. Тестові завдання (10 балів):

Одна або декілька правильних відповідей.

1. Якому із зазначених суб'єктів не належить право законодавчої ініціативи?

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Президент України;
- в) Національний банк України;
- г) депутати Верховної Ради України.

2. Якій із типових форм правління властиві такі риси: відповідальність уряду перед парламентом, формування уряду на парламентській основі з числа лідерів партій, які отримали більшість голосів у парламенті, обрання глави держави парламентом або спеціальною колегією, яку створює парламент?

- а) парламентська монархія;
- б) президентська республіка;
- в) парламентська республіка;
- г) змішана республіка.

3. Оферта – це

- а) переміна боржника у зобов'язанні;
- б) переміна кредитора у зобов'язанні;
- в) пропозиція укласти договір;
- г) прийняття пропозиції укласти договір.

4. Нічним вважається робочий час

- а) з 8 години вечора до 8 години ранку;
- б) з 8 години вечора до 6 години ранку;
- в) з 10 години вечора до 8 години ранку;
- г) з 10 години вечора до 6 години ранку.

5. Хто не є учасником навчально-виховного процесу?

- а) учні;
- б) Міністерство освіти і науки України;
- в) усиновлювачі;
- г) педагогічні працівники.

6. У порядку загального використання природних ресурсів громадяни можуть:

- а) збирати ягоди, плоди, гриби для задоволення власних потреб;

- б) розводити диких тварин у неволі чи напіввільних умовах;
- в) плавати на човні річкою;
- г) полювати.

7. *Які нові адміністративні стягненні закріплені в Кодексі України про адміністративні правопорушення у 2015 році?*

- а) арешт з утриманням на гауптвахті;
- б) домашній арешт;
- в) спеціальна конфіскація;
- г) штрафні бали.

8. *Підприємством колективної власності є*

- а) акціонерне товариство;
- б) казенне підприємство;
- в) виробничий кооператив;
- г) фермерське господарство.

9. *Які інстанції існують у судовому процесі за законодавством України?*

- а) контрольна;
- б) наглядова;
- в) касаційна;
- г) перша інстанція.

10. *Виберіть правильне твердження:*

- а) Конституція України має вищу юридичну силу;
- б) заява про реєстрацію шлюбу подається жінкою та чоловіком до будь-якого органу державної реєстрації актів цивільного стану за їхнім вибором;
- в) залежно від ступеня тяжкості злочини поділяються на злочини середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі;
- г) повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю.

II. *Дайте відповідь згідно з нормами чинного законодавства:*

1) *Яким є максимальний строк тимчасового вилучення посвідчення водія? (1 бал).*

2) *Який строк покарання у виді службових обмежень для військовослужбовців? (1 бал).*

3) *Продовжіть речення: «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею ...» (за Конституцією України) (1 бал).*

4) *Знайдіть помилки*: «До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр, його заступники, міністри, керівники інших центральних органів виконавчої влади» (1 бал).

5) *Заповніть пропуски*: «Земля, її надра, _____, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами _____ Українського народу» (1 бал).

6) *Дайте визначення*: електронний правочин – це ... (2 бали).

7) *Дайте визначення*: підприємництво – це ... (2 бали).

8) *Поясніть значення правового принципу* «презумпція невинуватості» (за Конституцією України) (2 бали).

III. Теоретичне питання (10 балів):

У сімейному праві країн континентальної правової системи найпоширенішою є договірна концепція шлюбу (шлюбу-партнерства).

У мусульманському праві шлюб здебільшого розглядається як двосторонній договір, який робить жінку «законною», «дозволеною» для чоловіка. Мета такого договору є утворення сім'ї та продовження роду. Зазвичай шлюбну угоду підписують ті, хто вступає в шлюб, лише в деяких випадках таке право може мати і опікун (з боку нареченої).

Чи випадково у двох різних правових системах існує схожий погляд на сутність шлюбу та які причини, на Ваш погляд, лежать в основі такого погляду? Що схожого між шлюбом і договором?

IV. Теоретичне питання (5 балів):

Функції та система прокуратури України (за Законом України «Про прокуратуру», 2014 р.).

V. Наведіть по 2 приклади (4 бали):

а) строкових покарань;

б) форм реалізації громадянами свого права на житло.

VI. Визначте структуру правової норми (3 бали):

«Іноземці та особи без громадянства, що постійно не проживають в Україні, які вчинили злочини поза межами України і перебувають на її території, можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності і віддання до суду або передані для відбування

покарання, якщо така видача або передача передбачені міжнародними договорами України» (ст. 10 КК України).

Відповідь надайте у вигляді таблиці.

Назва структурного елементу норми	Текст

VII. Порівняйте (7 балів):

активне та пасивне виборче право

Результати порівняння занесіть у таблицю

Критерії порівняння	Активне виборче право	Пасивне виборче право
	Спільні риси	
1.....		
2.....		
...	...	
	Відмінні риси	
1.....		
2.....		
...	...	...

VIII. Розв'яжіть задачу (12 балів):

Слінченко та Кулик вночі під'їхали на автомобілі до складу заготівельної контори, завантажили до багажника мішки із зерном і поїхали. Зерно потім сховали на дачі Кулика. Через тиждень вони, будучи напідпитку, знов приїхали до заготівельної контори, почали завантажувати мішки із зерном, але їх помітив сторож Таран і наказав повернути все на місце. Слінченко та Кулик побили сторожа, сіли до автомобіля із зерном і поїхали. Зерно знов сховали на дачі. Таран із проникаючими пораненнями черепа через 2 дні помер в лікарні. *Дайте правову оцінку ситуації. Як можна кваліфікувати дії Слінченка та Кулика? Чи є у їх діях множинність злочинів? Відповідь обґрунтуйте.*

IX. Розв'яжіть задачу (8 балів):

Верховна Рада України більшістю голосів фактичного складу депутатів прийняла закон про внесення змін до Конституції

України. Ним передбачалися двопалатна структура парламенту, ліквідація областей і районів як територіальних одиниць, ліквідація місцевих державних адміністрацій, позбавлення Президента України статусу гаранта Конституції, скасування недоторканості житла, розширення переліку питань, які не виносяться на референдум. *Дайте правову оцінку ситуації. Чи можливі такі конституційні зміни?*

ДЛЯ НОТАТОК

Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

Лабораторія методики суспільствознавчих дисциплін

Особливості викладання правознавства у 2016/17 навчальному році

Методичний лист

Технічна верстка: Н. М. Дерманська

Папір офсетний. Друк на різнографі

Формат 60x84/16

Умовно-друкованих арк. – 4,5

Обліково-видавничих арк. – 4,1

Гарнітура шкільна

Тираж 100

Замовлення № 39

Адреса редакції:

вул. Адміральська, 4-а,

м. Миколаїв, 54001

Тел./факс 37 85 89

<http://www.moippo.mk.ua>,

e-mail: moippo@moippo.mk.ua